

PAPER DETAILS

TITLE: Islâm'dan Önce Tâif

AUTHORS: Mahmut KELPETIN

PAGES: 79-103

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/521517>

İslâm'dan Önce Tâif

Al-Tā'if in the Pre-Islamic Period

Mahmut KELPETİN*

Öz: Bu makale Hicâz'ın üç önemli şehrinden biri olan Tâif'in İslâm öncesi siyasi, iktisadî, içtimai ve dinî hayatı hakkında bilgiler vermeyi hedeflemektedir. Tâif, coğrafi konumu, zirai üretimi, ticarî mevkii ve önemli yolların kesişme noktasında bulunmasından dolayı stratejik açıdan önemli bir yerdeydi ve Haremeyne açılan doğu kapısı özelliğine sahipti.

Hicâz bölgesinde sıcak çöl hükümlerinin geçerli olduğu Tâif, kış aylarının en sert yaşandığı bir şehir olmasına rağmen yaz mevsimindeki mutedil havasından dolayı Mekke eşrafının ilgi ve itibarına mazhar olmuş; günümüze kadar sayfiye yeri olma özelliğini sürdürmüştür.

Hicâz bölgesinin eski ve önemli bir yerleşim yeri olan Tâif'te şehre yerleşimin ne zaman başladığı ya da kimin öncelikle buraya geldiği hususunda farklı rivayetler vardır. Kaynaklarda şehre yerleşimin Nûh tufanından önce başladığı söylenmesine rağmen İslâm öncesi tarihini tam manasıyla ortaya çıkarabilmek mümkün değildir. Hiç şüphesiz bunun pek çok nedeni vardır: Bölgede arkeolojik malzemeleri ortaya çıkaracak nitelikli kazı çalışmalarının tam olarak yapılmaması, eski dönemlere ilişkin kaynaklardaki rivayetlerin azlığı, var olanların önemli bir kısmının mübalağalı olması ve dinî ritüel şeklinde sunulması ya da kendi içinde bazı çelişkiler ihtiva etmesi, bunun en önemli sebeplerindendir. Bu konudaki rivayetlerde özellikle Cebrâil aleyhisselam ve Hz. İbrahim isimleri etrafında şehre kutsallık vurgusunun yapılması dikkati çekmektedir. Muhtemelen bunlar Tâif'in köken itibarıyla dinî bir geçmişi olduğunu vurgulamak; tıpkı Mekke ve Medine gibi mukaddes bir belde olduğunu ortaya koymak için söylenmiştir. Diğer yandan son dönemde bölgede Semûdî, Nabatî ve Arapça dillerinde yazılmış kitâbelerin tahkik edilmesi sonrasında şehrin eski tarihiyle ilgili bilinmezlik önemli ölçüde giderilmiş olacaktır.

Tâif'in bir şehir olarak ortaya çıkmasında Sakîf kabilesinin atalarının katkısı çok büyüktü. Onların buraya yerleşmesinden ve Benî Âmir'i şehirden çıkarmasından sonra başta tarım ve hayvancılık olmak üzere çeşitli alanlarda yaptıkları faaliyetler neticesinde şehrin bayındır hale geldiği söylenir.

Tâif'te bağ ve bahçe ziraati, şehrin önemli gelir kaynaklarındandı. Bostan ve bahçeleriyle meşhur olan Tâif'te kuru üzüm, hurma ve yaz meyveleri yetiştirilen en meşhur ürünlerdendi. Bu ürünler başta Mekke olmak üzere pek çok yerin meyve ve sebze ihtiyacını karşılardı. Tâif'in zirai açıdan sahip olduğu bu ayrıcalık pek çok Arap kabilesinin dikkatini çekmiş ve şehri kontrol etmek için girişimde bulunmuşlardı. Ancak şehir halkının miladî altıncı asrın başlarında dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı kale inşa etmesi, onların bu teşebbüsünü başarısızlıkla sonuçlandırmıştı.

* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilimdalı, mahmut.kelpetin@marmara.edu.tr
Orcid No: 0000-0002-6041-4964

Tâif'te tarım dışında hayvancılık, el sanatları ve ticaret de gelişmişti. Mekkeliler gibi büyük ticarî kabilelere sahip olmamalarına rağmen Yemen, Suriye ve Irak bölgelerinde Bizans ve Sâsânîler'le kurdukları iyi ilişkiler neticesinde ticarete Mekke'den sonra önemli bir merkez haline gelmiş ve ticarî faaliyetlerini Arabistan'a yaymışlardı. Ancak Sakifliler'in kendi içlerinde Ahlâf ve Mâlik olmak üzere rakip iki gruba ayrılması ve üstünlük sağlama mücadeleleri, şehrin iktisadî gelişiminin zayıflamasına neden olmuştu.

Tâif'te içtimâî hayat Mekke ve Medine'ye göre daha istikrarlı ve düzenliydi. Bunda şehrin erken dönemden itibaren yerleşik hayata geçmesi ve bağımsız bir ekonomik güce sahip olması etkiliydi. Hicâz bölgesinin diğer şehirlerinde olduğu gibi kölelik burada da yaygındı. Bununla birlikte efendi-köle ilişkisi, diğer yerlerden farklıydı. Efendiler meslekî manada sahip oldukları bilgi ve tecrübe birikimlerini köleleriyle paylaşmışlar, onların çeşitli sanat dallarında yetişmelerine katkı sağlamışlardı. Tâifliler, Arap yarımadasının genelinde olduğu gibi putperestlik inancına sahiptiler. Onlar bu konuda Mekkeliler'i kendilerine rakip gördükleri için Kâbe'nin Arap yarımadasındaki dinî konumuna bir alternatif olarak Tâif'i, Lât putunun kutsal mekânı haline getirmişlerdi.

Anahtar Kelimeler: Tâif, Sakif, Hicâz, Lât, Kureyş, Mekke, Medine, Vec, Yesrib, Kays Aylân, Hevâzin, İyâd, Kasî b. Münebbih, Gaylân b. Seleme, üzüm.

Abstract: This article's aim is to provide much needed data about the political, economic, social, and religious life of al-Tâ'if, which is one of the three most prominent cities of al-Hidjâz, in the pre-Islamic period. Al-Tâ'if has always yielded a strategically important place in al-Hidjâz due to its geographical location, agricultural production, commercial significance and it being located in the junction of important routes. Moreover, it also presented a gateway to al-Haramayn from the east.

Even though al-Tâ'if was dominated by hot desert climate and despite having severe winter conditions, it was appreciated by the notables of Mecca due to its pleasant weather in the summer, and since the historical period, this city has been a summer resort until the present day.

There are various reports about when people first settled or who the first settlers were in al-Tâ'if, which was an ancient and important settlement in the Hidjâz region. Although in the sources it is stated that people started settling in the city before Noah's flood, it is difficult to uncover the pre-Islamic history of this place. There are several reasons for this and the most significant reasons can be stated as follows: 1. The absence of any efficient excavations that may reveal the archeological remnants of the region; 2. The few number of reports regarding the ancient periods; 3. The fact that majority of these reports either contain exaggerated statements or some contradictions; 4. These reports are generally presented as pieces of religious rituals.

In the reports the statements are remarkable that attribute sanctity to the city in reference to especially the archangel Gabriel and the Prophet İbrâhîm. Probably through these statements, it is implied that the city had a religious background and was a holy place just like Mecca and Medina. On the other hand, the obscurity regarding the ancient history of the city will be largely eliminated once the analysis of Thamudic, Nabatian and Arabic inscriptions regarding the region is completed.

It is well known that the ancestors of Thakîf tribe made great contributions to al-Tâ'if developing into a city. It is reported that after they had settled in the city and exiled Banî Âmir, the city became cultivated as a result of their activities, especially in agriculture and husbandry among others. Vineyard and orchard production made one of the most fundamental income sources in al-Tâ'if. Raisins, dates, and summer fruits were among the most popular agricultural products in al-Tâ'if, which was renowned for its vineyards and orchards. It met the need of several cities, Mecca being the first of such cities. This agricultural significance of al-Tâ'if attracted many Arab tribes and as a result they made many attempts to

seize control over the city. However, these attempts failed due to the fortress that the people of the city had built during the early 6th century AD for just such outsider assaults.

Besides the agriculture, the husbandry, and the handicrafts, trade was also developed in al-Tâ'if. Even though they did not have trade caravans as large as those of the Meccans, they achieved success by becoming an important center and spread their commercial activities throughout the Arabian Peninsula due to the good relationships they established with the Byzantine and the Sassanid in Yemen, Syria and the Iraq regions. However, the commercial development of the city weakened because of the Thakîfians' being divided into two groups as Ahlâf and Mâlik and the ensuing rivalry.

Still, it can be argued that the social life in al-Tâ'if was more stable and structured than Mecca and Medina mostly because of the settlement that started from ancient times and since the city had the power due to an independent economy. Similar to the other cities in Hidjâz region, slavery was widespread. However, the master-slave relationship was different in that the masters in al-Tâ'if shared their knowledge and experiences with their slaves and contributed to their development in various branches of art. Similar to the general inclination of the people in the Arabian Peninsula, the people of al-Tâ'if worshipped idols. In these terms, they regarded Mecca to be a rival and therefore turned al-Tâ'if into the sacred residence of the deity al-Lât as the counterpart of Ka'ba in Mecca, which historically has carried a significant religious importance in the Arabian Peninsula.

Keywords: Tâ'if, Thakîf, Hidjâz, al-Lât, Quraysh, Mecca, Madina, Wadjdj, Yathrib, Kays Aylân, Hawâzin, İyâd, Kasi b. Munabbih, Ghaylân b. Salama, grape.

Giriş

Mekke'nin yaklaşık 90 km. güneydoğusunda yer alan Tâif,¹ Hicâz bölgesinin² üç önemli şehriden birisidir (diğer ikisi Mekke ve Medine). Şehir, denizden yaklaşık 1700 metre yükseklikteki Serât (Serevât) sıradağlarının doğu yamacında,³ Gazvân dağının⁴ güney eteklerinde kurulmuştur.⁵ Arabistan'ın kuzey doğu, batı ve güneyden gelen yolların kesişme noktasındadır. Bu özelliğinden dolayı Haremeyn'e açılan doğu kapısı vasfına sahiptir.⁶

- 1 Muhammed Beyyûmî Mehrân, *Dirâsât fî târihi'l-Arabi'l-kadîm*, Riyad: Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, Riyad 1400/1980, s. 431; Sâlih b. Gâzî el-Cûdî, *et-Tâif beyne'l-mevrûsât ve'l-müsteceddât*, Tâif: Dâru'l-Hârisi, 1413/1992, s. 17.
- 2 Necid bölgesinde olduğu da söylenmiştir (bk. Ebû'l-Kâsım Ubeydullah b. Abdullah b. Hurdâzbih, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik* [nşr. M. J. de Goeje], Leiden: E.J. Brill, 1889, s. 125; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbü'l-Büldân*, [nşr. Yûsuf el-Hâdî], Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1416/1996, s. 90; M. Lecker, "al-Tâ'if", *ET*², X, 115).
- 3 <http://www.startimes.com/?t=5259177> (erişim tarihi: 7 Şubat 2018).
- 4 İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, Leiden: E.J. Brill, 1938, s. 32; Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed el-İstahrî, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik* (nşr. Muhammed Câbir el-Hinî), Kahire: Heyetü'l-Amme li-Kusûri's-Sekâfe, 1961, s. 24; Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, *Ahsenü't-tekâsîm fî ma'rifeti'l-ekâlîm* (nşr. Michael Jan de Goeje), Leiden: E.J. Brill, 1906, s. 79. Gazvân, Hicâz bölgesinin en soğuk kısmı olarak kabul edilir (Ebû Abdullah Şihâbüddin Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, I-VII, Beyrut: Dâru Sâdır, 1397/1997, IV, 202).
- 5 Bazı kaynaklar Tâif'in küçük bir alanı kapladığını söyler (bk. İstahrî, *Kitâbü'l-Mesâlik*, s. 19; İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, s. 32; Makdisî, *Ahsenü't-tekâsîm*, s. 79).
- 6 Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Tâif", *DİA*, XXXIX, 443; <http://www.startimes.com/?t=22879468> (erişim tarihi: 7 Şubat 2018). Tâif'ten Mekke'ye giden iki yol bulunmaktadır. Bunlardan ilki Nu'mân vadisi, diğeri İbnü'l-Mürtefi' kuyusu istikametidir (bk. İbn Hurdâzbih, *Kitâbü'l-Mesâlik*, s. 134, 187).

Tâif, Mekke'ye göre daha serin bir iklime sahiptir. Özellikle yaz mevsiminde Mekke'deki iklim son derece sıcak ve nemli olduğu için Kureyş zenginlerinin pek çoğu burayı sayfiye yeri olarak kullanmaktaydı.⁷

Yüksek irtifa ve düşük nem, bölgedeki iklimin mutedil olmasına sebep olmaktadır.⁸ Ancak yüksek irtifadan dolayı şehre ilk gelenlerin başlangıçta nefes almada sıkıntı yaşadıkları da bilinmektedir. Bununla birlikte şehrin yüksek irtifası nedeniyle kış aylarında özellikle Gazvân dağlarının bulunduğu kısımda oldukça düşük sıcaklıklar görülür. Bu bölge, Hicâz'ın en soğuk yeri olarak bilinir.⁹

Tâif'te sıcak çöl iklimi hüküm sürer.¹⁰ Sıcaklık değerleri, Hicâz bölgesinin diğer şehirlerinde olduğu gibi yüksek değildir. Diğer yandan gece ile gündüz arasında sıcaklık farkları oldukça fazladır. Kış mevsimi, serin geçerken yazları sıcak ve çoğunlukla nem oranı düşük seyreder. Yaz mevsimi dışında yılın her mevsiminde yağış görülmektedir. Bununla birlikte ilkbahar ve sonbaharda yağış oranı, diğer mevsimlere göre daha fazladır. Yaz aylarında ortalama sıcaklık değeri 22° ila 29°; kış aylarında 8° ila 20° arasındadır. Nem oranı, sonbahar ve kış aylarında oldukça yüksek olup %60'lara kadar ulaşmaktadır. Yaz aylarında ise bu oran %23'e kadar gerilemektedir.

Tâif İklim Bilgileri¹¹

Aylar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık
En Yüksek °C	29.4	32.6	34	35	38.2	39	40	39	38	34.6	30.2	29.2	34.93
Ort. En Yüksek °C	21.9	23.7	26.7	28.7	32.3	35.1	34.4	34.3	33.9	29.6	25.4	22.7	29.06
Günlük Ortalama °C	15.3	16.6	19.7	21.8	25.5	28.4	28.5	28.2	27.3	22.7	18.6	15.9	22.38
Ortalama En Düşük °C	8.4	9.5	12.7	15.1	18.6	21.7	22.9	22.9	20.5	15.5	11.9	9.1	15.73
En Düşük °C	-1.0	1.0	2.2	4.0	5.6	13.9	13.3	13.3	13.8	8.0	5.0	-1.0	6.51
Yağış mm	7.6	4.1	14.8	0.4	30.6	5.3	3.9	5.8	6.8	10.9	21.5	7.3	9.92
Ortalama Nem %	60	52	45	43	36	23	26	28	28	39	55	58	41.08

7 Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm*, I-XX, Beyrut: Dâru's-Sâki, 1422/2001, VII, 142; Nâdiye Hüsnî Sakr, *et-Tâif fî'l-asri'l-câhili ve sadri'l-İslâm*, Cidde: Dâru's-Şürûk, 1401/1981, s. 19; Mehrân, *Dirâsât*, s. 431; Tefîk Berrû, *Târihu'l-Arabi'l-kadim*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2001, s. 192.

8 Sakr, *et-Tâif*, s. 19-20.

9 Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, IV, 202.

10 Tâif, ikinci iklim kuşağının başlarındadır. Coğrafyacılar şehrin yeri hakkında farklı enlem ve boylamlar vermektedirler: Hasan b. Ahmed (Muhammed) el-Mühellebî'ye (ö. 380/990) göre 65,5° 30' boylamında, 21° 20' enleminde; Biruni'ye (ö. 453/1061 [?]) göre 67° 10' boylamında, 21° enleminde; İbn Said el-Mağribî'ye (ö. 685/1286) göre 68° 31' boylamında, 21° 40' enleminde. bk. Ebü'l-Fidâ el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddin İsmail, *Takvimü'l-büldân* (trc. Ramazan Şeşen), İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017, s. 99.

11 <ftp://ftp.atdd.noaa.gov/pub/GCOS/WMO-Normals/RA-II/SD/41036.TXT>

Tâif adının verililişyle ilgili kaynaklarda farklı rivayetler vardır. Bunlar özetle şöyledir:

- 1) Amâlik kabilesinin çocuklarından olan Vec b. Abdülhay'a nisbetle Tâif'e, "Vec" denilirdi.¹²
- 2) Sakîf kabilesinin idaresi sırasında Tâif'in etrafı surlarla çevrildiği için şehre bu isim verildi.¹³
- 3) Hz. İbrahim, oğlu İsmail ile eşi Hacer'i Mekke'ye yerleştirdikten sonra Allah'a dua ederek¹⁴ çeşitli meyvelerle ailesini rızıklandırmasını istedi.¹⁵ Allah Teâlâ bu dua karşılığında¹⁶ ağaçlık bir arazi yarattı. O da Mekke'ye gelip Kâbe'yi tavaf etti. Daha sonra Allah Teâlâ, bu toprak parçasını Tâif'e mekân kıldı. Beytullah'ı tavaf etmesi nedeniyle bu yere "Tâif" denildi.¹⁷
- 4) Hadramût'ta ticaretle meşgul olan Demmûn b. Ubeyd¹⁸ isimli bir şahıs vardı. Demmûn, amcasının oğlu Amr'ı öldürdükten sonra beraberindeki yüklü miktarda parayla Sakîf kabilesinden Mes'ûd b. Muattib'in yanına sığındı. Daha sonra da Mes'ûd'a "Beni evlendirmeniz halinde sizlere Araplardan hiçbirinin ulaşamayacağı yükseklikte bir sur inşa ederim" diye bir teklifte bulundu. Sakîfliler onun önerisini kabul ettiler ve Demmûn'u evlendirdiler. O da inşaat masraflarını kendi bütçesinden karşılayarak şehri çevreleyen bir sur inşa etti. Bu olaydan sonra şehre "etrafı çevrili" anlamına gelen "Tâif" denildi.¹⁹
- 5) Göçebe olarak yaşayan ve hayvancılıkla geçimlerini sağlayan Âmir b. Sa'sa'a kabilesi, yazları Tâif'te kışları da Necid'de geçiriyorlardı. Diğer yandan Tâif'in konumunu, havasının güzelliğini ve arazisinin kıymetini çok iyi bilen Sakîf kabilesi de toprakların ekilip biçilmesi ve ziraî faaliyetlerin yürütülmesi karşılığında, elde ettiği mahsulün yarısını

12 Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, IV, 9; Berrû, *Târih*, s. 192.

13 Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, IV, 9.

14 "Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler." (14/İbrahim: 37).

15 Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk el-Fâkihi, *Ahbârü Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehiş), I-VI, Beyrut: Dâru Hazar 1407/1986-87, III, 206.

16 Bir başka rivayete göre Hz. İbrahim'in duasından sonra Allah Teâlâ, Cebrâil'i Suriye bölgesine gönderdi. O da Tâif'i Ürdün (Filistin)'den Mekke'ye götürdü ve Kâbe'yi birlikte tavaf ettiler. Bundan dolayı buraya Tâif denildi (Ebû Muhammed Mekki b. Ebû Tâlib, *el-Hidâye ilâ bulâğ'in-nihâye* (nşr. Mustafa Müslim - v.dğr.), I-XII, Şârika: Mecmûatü Buhûsî'l-Kitâb ve's-Sünne, 1429/ 2008, I, 435-6; Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecid* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - v.dğr.), I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994, I, 210). Bir başka rivayete göre Cebrâil, Ashâb-ı Sarim'e ait bahçeyi ["Onlar uykuda iken, Rabbi'nden inen bir âfet bahçeyi sardı." (68/Kalem: 19)] alıp Mekke'ye gitti. Burada Kâbe'yi tavaf ettikten sonra onu Tâif'e götürdü. Bu olaydan sonra buraya Tâif ismi verildi (Takıyyüddin el-Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm bi-ahbârî'l-beledi'l-harâm* [nşr. Ali Ömer], I-II, Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, 1428/2008, I, 149; Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* [nşr. Me'mûn b. Muhyiddin el-Cennân], I-III, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1996, I, 335-6).

17 Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, IV, 9.

18 Bazı kaynaklarda Abdülmelik (Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, IV, 9) şeklinde geçmekteyse de bunun doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Karşılaştırma için bk. Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir), I-V, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1406/1986, II, 983.

19 Abdullah b. Abdülazîz Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cem me'sta'cem min esmâ'il-bilâd ve'l-mevâzî'* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), I-IV, Kahire: Ma'hedü'l-Huleyfi li'l-Ebhâs, 1945-1951, I, 67; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, IV, 9.

Âmir b. Sa'sa'a'ya vermeyi taahhüt etti. Böylece hayvancılık konusunda tecrübe sahibi olan Benî Âmir kabilesi, tarım alanında da Sakîfliler'in tecrübesinden istifade edecekti. Anlaşma şartlarına uygun olarak Sakîfliler, şehri bayındır merkez haline getirdiler. Ancak diğer Arap kabileleri buraya göz diktiler ve şehri ele geçirmeyi düşündüler. Bunun üzerine Sakîfliler, Benî Âmir'den yardım istediler. Ancak bekledikleri desteği alamayınca düşman Arap kabilelerinin saldırılarından korunabilmek için şehrin etrafına duvarlar (surlar)²⁰ inşa ettiler. Bu surlar, şehrin etrafını çevrelediği için buraya "Tâif" denildi.²¹

- 6) Sakîf kabilesinden Gaylân b. Seleme, Kureyş'ten Ebû Süfyan'la birlikte ticaret için Irak'a gitti. Ebû Süfyan, kervanlarının Sâsânîler tarafından müsadere edilmesinden korktuğu için Gaylân'ı, önden Kısra'nın yanına gönderdi. Gaylân ile görüşen Kısra, onun hikmetli konuşması ve diplomatik tavırlarından etkilendi, ticarî faaliyetleri izinsiz yapmalarına rağmen onları cezalandırmadı.²² Hatta Gaylân'ın ricası üzerine²³ Sâsânîler'den "utum" (yüksek katlı bina) yapacak bir kimseyi Tâif'e gönderdi. Böylece Tâif'te ilk utum inşa edildi.²⁴

"Tâif" adının kökeni hakkında kaynaklardaki rivayetler incelendiğinde ilk başta kutsallık ve olağanüstülük ön plana çıkmaktadır. Cebrâil ve Hz. İbrahim isimlerinin yer aldığı rivayetler, bu noktada değerlendirilebilir. Muhtemelen bunlar Tâif şehrinin aslının da tıpkı Hicâz'ın diğer iki önemli şehri Mekke ve Medine gibi dinî özellikler ihtiva ettiğini ortaya koymak için söylenmiştir. Bir başka ifadeyle Tâif'in dinî bir geçmişinin bulunduğu ve köklerinde Cebrail aleyhisselam ile Hz. İbrahim'in izini taşıdığı için mukaddes bir belde olabileceği belirtilmiştir. Diğer yandan Demmûn b. Ubeyd'in şahsi girişimleriyle surların yapıldığının söylenmesi de rivayetlerdeki gerçeklikten uzak hali ortaya koymaktadır. Bunlar yerine Sakîf kabilesinin bölgeye yerleşmesinden sonra civardaki diğer Arap kabilelerin saldırı ihtimali karşısında şehri koruyabilmek için Tâif'in etrafına yüksek duvarların inşa edildiğini ve şehre bundan dolayı "etrafı çevrili" manasında Tâif adının verildiğini söylemek daha isabetli görünmektedir. Soyağacı karşılaştırmalarına göre Sakîf kabilesine adını veren Kasî b.

20 Kerpiçten inşa edilen surların "Bâbü Benî Yesâr" ve "Bâbü Benî Avf" isimli iki kapısı vardı. Benî Yesâr "zorluk", Benî Avf "büyüleyici" olarak isimlendirildi (bk. Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cem*, I, 77-8; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, IV, 11).

21 Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cem*, I, 77-8; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, IV, 11.

22 İbn Hacer el-Askalanî, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe* (nşr. Ali Muhammed Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), I-VIII, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994 V, 254-5.

23 Mehmet Ali Sönmez, "Gaylân b. Seleme", *DİA*, XIII, 415.

24 Ebû'l-Ferec Ali b. el-Hüseyn el-İsfahânî, *el-Eğânî* (nşr. İhsan Abbas – İbrahim es-Saâfîn – Bekir Abbas), I-XXV, Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, 1423/2002, XIII, 144-5; Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Evâil* (nşr. Muhammed Seyyid el-Vekîl), Tanta: Dâru'l-Beşîr, 1408/1987, s. 441-2. Muhammed Hamidullah, "Tâif" adının verilmesiyle ilgili *el-Eğânî*'deki bu rivayeti delil kabul etmektedir. Ancak tarih itibarıyla bunun doğru olması mümkün görünmemektedir. Çünkü rivayet tetkik edildiğinde Sakîf kabilesinden Kısra'ya giden kimsenin Gaylân b. Seleme olduğu ve Ebû Süfyan'ın da onun yanında bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda olay, en erken Hz. Peygamber'in gençlik döneminde meydana gelmiş olabilir. Ayrıca *el-Eğânî*'deki rivayette Muhammed Hamidullah'ın Fransızca metninde ve tercümesinde yer aldığı gibi "mühendis", "surlar" ve "kale"den de bahsedilmemiştir. Karşılaştırma için bk. Muhammed Hamidullah, *Le prophète de l'Islam*, Paris: Librairie Philosophique J. Vrin, 1378/1959, I, 317; a.mlf., *İslâm Peygamberi* (trc. Salih Tuğ), I-II, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1400/1980, I, 516-7.

Münebbih'in Hz. Peygamber'in dedelerinden Ka'b. Lüey ile aynı dönemde (ö. 445)²⁵ yaşadığı anlaşılmaktadır. Sakîf'in Araplar'daki kabile vasfına ulaşabilmesi için yaklaşık bir asra ihtiyacı olduğu düşünülürse Âmir b. Sa'sa'a ile yaptığı anlaşmanın da en erken miladî altıncı asrın başlarına denk geldiği söylenebilir. Bu durumda şehre ismini veren duvarların da bu tarihten sonra inşa edilmiş olması gerekir.

Tâif şehri, Hicâz bölgesinin eski bir yerleşim yeri idi. Bununla birlikte İslâm öncesi tarihini tam manasıyla ortaya çıkaracak çalışmalar henüz yapılamamıştır. Özellikle şehrin Sakîf kabilesinden önceki sakinleri hakkındaki tespitler oldukça eksik ve ihtilaflıdır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, eski kaynaklardaki rivayetlerin azlığı, var olanların önemli bir kısmının gerçeklikten uzak, iç tutarlılıktan yoksun, mübalağalı ve hayal mahsulü bilgiler ihtiva etmesi, bazen de dinî ritüel şeklinde sunulmasıdır.²⁶ Yine bu dönemi aydınlatacak yeterli kitâbelere ulaşamaması da bu eksikliği arttırmaktadır. Bütün bu olumsuz tabloya rağmen son dönemlerde şehrin yakınlarında ortaya çıkarılan Semûdî, Nabatî ve Arapça dillerinde yazılmış kitâbelerin tahkiki sonrasında özellikle Tâif'in Sakîf kabilesi öncesindeki tarihi hakkında önemli bilgilere ulaşılabilir.²⁷

Tâif isminin verililişyle ilgili kaynaklardaki rivayetlerin değerlendirilmesinden sonra şehre ilk olarak kimin ya da kimlerin geldiği hususundaki bilgiler şöyle özetlenebilir:

- 1) Vec vadisine ilk olarak Nûh tufânından önce Benî Mehlâil b. Kaynân mensupları gelmişti. Onlar şehre yerleştikten sonra burayı ağaçlandırmış ve arazileri mamur hale getirmişlerdi. Ancak inanmadıkları için tufânda helak edilmişti.²⁸
- 2) Semûd kavminden Hâni b. Hüzlül b. Hevzele kabilesi, tufânın ardından Tâif'e yerleşti. Yıkılan şehri tekrar mamur hale getiren Benî Hâni mensupları, Kehlânlılar'ın Ezd kolundan Amr b. Âmir'in hükümdarlığı zamanında Ezd kabilesinin bir kolunun onları buradan çıkarmasına kadar burada kalmaya devam etti.²⁹
- 3) Nûh tufânından sonra şehrin ilk sakinlerinin Amâlika mensupları olduğu söylenmekteydi. Hatta Amâlik'in oğullarından Vecc b. Abdülhay'dan dolayı şehrin ismi de "Vec" olarak anılmaktaydı.³⁰

25 Ebû's-Safâ (Ebû Said) es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (nşr. Ahmed el-Arnaût – Türkî Mustafa), I-XXIX, Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000, I, 31.

26 Sakr, *et-Tâif*, s. 21.

27 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, VII, 142-3.

28 Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe, *Târihu'l-Medîneti'l-münevvere* (nşr. Fehîm Muhammed Şeltût), I-IV, Cidde: Dâru'l-İsfahâni, 1399/1979, II, 553; Ahmed b. Ya'kûb el-Hemdâni, *Sıfatü Cezîreti'l-Arab* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva' el-Hivâlî), San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 1410/1990, s. 330.

29 Hemdâni, *Sıfatü Cezîreti'l-Arab*, s. 331-332.

30 Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, IV, 9; Abdülmün'im el-Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ* (nşr. İhsan Abbâs), Beyrut: Müessesetü Nasır li's-Sekâfe, 1980, s. 379.

- 4) Abs kabilesine bağlı Abd b. Dahm mensuplarının Tâif'e yerleştiği³¹ ve Arab-ı bâ'ide grubuna mensup olan diğer kabilelerle birlikte onların da yok olduğu rivayet edilmektedir.³²
- 5) Semûd kavmi Vâdilkurâ'ya geçmeden önce Tâif'e gelmiş ve Amâlika mensuplarını buradan çıkarmıştı. Ancak bir süre sonra onlar da bölgedeki diğer kabilelerle anlaşmazlık yaşamış ve Tâif'ten ayrılmak zorunda kalmıştı.³³
- 6) Tâif'in çevresinde Yemen ve Yesrib'den sürülmüş geçimlerini ticaretle sağlayan ve cizye (vergi) ödeyen Yahudi kabileleri vardı.³⁴
- 7) Kays Aylân'a bağlı Benî Advân kabilesi, Tâif'e geldi ve Amâlika'yı mağlup edip onları şehirden çıkardı.³⁵
- 8) Bir başka rivayete göre Kays Aylân'a bağlı Âmir b. Sa'sa'a mensupları buraya yerleşti. Onlar, göçebe olarak yaşamakta ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktaydı. Yaz aylarını Tâif'te, kış mevsimini de Necid'de geçirmektedir. Önceleri Advân kabilesi ile iyi ilişkiler ve akrabalık kuran Benî Âmir, bir süre sonra bu kabileyle anlaşmazlığa düştü. Aralarındaki mücadele Benî Âmir'in Advân kabilesini Tâif'ten çıkarmasıyla sonuçlandı.³⁶
- 9) Tâif'in şehirleşmesinde en büyük pay, Sakîf kabilesine aitti.³⁷ Önceleri tarım ve hayvancılıkla meşgul olan Sakîf kabilesi, zaman içinde nüfusları artınca Tâif'e gelip yerleşti ve şehirde üstünlüğü sağladı.³⁸ Benî Âmir kabilesi de Tihâm'e gitmek durumunda kaldı.³⁹

Tâif şehrine yerleşimin tarihi hakkında kaynaklarda çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Bunları kendi aralarında telif etmek ya da uzlaştırmak mümkün olmadığı gibi şehre ilk gelenleri ve yerleşim vaktini tam olarak tespit edebilmek de neredeyse imkânsızdır. Bunun birçok sebebi vardır: Bölgeye yerleştiği söylenen kabilelerin bir kısmının tufânla birlikte helâk olması, bölgede tarihî malzemeyi ortaya çıkaracak nitelikli bir kazı çalışmasının yapılmaması, rivayetlerde geçen Mehlâil, Semûd, Hani ve Amâlika gibi kabilelerin kökeni hakkında

31 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim), I-XI, Beyrut: Dâru't-Türâs, 1387/1967, I, 203.

32 İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber* (nşr. Halil Şehhade – Süheyl Zekkâr), I-VIII, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401-1403/1981-1983, II, 9; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, VII, 147.

33 İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, II, 370; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, VII, 146.

34 Ahmed b. Yahya el-Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1988, s. 63-64. Bu Yahudi kabilelerinin kim ya da kimler olduğu ya da hangi dönemde geldiği, cizyeyi kime ödedikleri konusunda kaynaklarda bilgi yoktur. Dolayısıyla sadece bu rivayetten hareketle Yahudilerin burada yaşadığına ilişkin bir neticeye varmak oldukça zordur.

35 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmûrî), I-X, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1417/1997, I, 604.

36 Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cem*, I, 77; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 604; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, VII, 146.

37 Küçükaşçı, "Tâif", *DİA*, XXXIX, 443.

38 Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cem*, I, 78; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 604-5.

39 İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, II, 364; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb fi mâ'rifeti ensâbi (kabâili)'l-Arab* (nşr. İbrahim el-Ebyârî), Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1400/1980, s. 354; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, VII, 145.

kaynaklarda yeterli bilgi olmaması ya da var olanların çelişkili olması, şehre yerleştiği söylenen kabilelerin geçici bir süreyle burada ikamet etmesi. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Kays Aylân'a bağlı kabilelerin buraya yerleşmesinden özellikle de Sakîf kabilesinin Benî Âmir'i şehirden çıkarmasından sonra Tâif hakkında daha geniş bilgilere ulaşıldığı söylenebilir.

Tâif şehrinin gelişiminde Sakîf kabilesinin etkisi çok büyüktü. Adını Kasî b. Münebbih'ten⁴⁰ alan Sakîf kabilesinin miladî V. asırda şehre yerleştiği anlaşılmaktadır. Kaynaklarda kabilenin soyu, genellikle Kays Aylân/Hevâzin veya İyâd'a⁴¹ nadiren de Semûd'a⁴² bağlanmaktadır. Bunu şu şekilde gösterebiliriz:

- 1) Kasî b. Nebî [Nebet] b. Münebbih b. Mansûr b. Yakdum b. Efsâ b. Du'mî b. İyâd [b. Nizâr] b. Ma'ad b. Adnân.⁴³
- 2) Kasî b. Münebbih b. Bekir b. Hevâzin b. Mansûr b. İkrime b. Hafsa b. Kays b. Aylân b. Mudar b. Nizâr b. Ma'ad b. Adnân.⁴⁴

Kabilenin soyu ile ilgili kaynaklardaki iki farklı silsileyi de destekleyen çok sayıda rivayet bulunmaktadır:

- 1) Sakîf (Kasî) ve Neha'⁴⁵ isimli iki kimse vardı. Bunların İyâd'a mensub⁴⁶ kuzen oldukları söylenir.⁴⁷ Onlar bir gün kırlarda sürülerini otlatırken Yemen bölgesinin krallarından birinin görevlendirdiği bir vergi memuru yanlarına geldi ve onlardan sütünü içtikleri,

40 Kasî, "merhametsiz" ve "katı kalpli" manasına gelir. Öldürdüğü bir adamdan dolayı kendisine bu adın verildiği rivayet edilir (Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Düreyd, *el-İstikâk* (nşr. Abdüsselâm Muhammed Harun), Beyrut: Dâru'l-Cil, 1411/1991, s. 301). Bazı kaynaklarda Kasî b. Münebbih'in öldürdüğü kimsenin Ebû Rigâl olduğu bildirilir. Rivayete göre Ebû Rigâl, Salih peygamber tarafından zekât toplamak üzere Mekke'ye gönderildi. Ancak emre aykırı davrandı ve Mekkeliler'e eziyet etmeye başladı. Bunun üzerine Sakîf (Kasî) tarafından öldürüldü (bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *el-Ma'ârif* [nşr. Servet Ukkâş], Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1413/1992, s. 91; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf* [nşr. Süheyl Zekkâr – Riyaz ez-Zirikli], I-XIII, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996, XIII, 268; Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher* [nşr. Kemal Hasan Müri], I-IV, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1425/2005, II, 63; Ebû Ubeyd el-Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik* [nşr. A. P. Van Leeuwen – A. Ferre], I-II, Kartaca: Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 1992, I, 349). Ancak Ebû Rigâl, Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkmak üzere çıktığı seferde ona kılavuzluk ettiği için Hz. Salih döneminde yaşaması mümkün değildir. Dolayısıyla kötü niyetle uydurulan bu rivayet, Ebû Rigâl'in Ebrehe olayındaki vazifesini (ayıbını) gizlemek ve Sakîfler'i müdafaa amacıyla söylenmiş olmalıdır.

41 Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed el-Kelbî, *Nesebü Me'ad ve'l-Yemeni'l-kebir* (nşr. Nâci Hasan), I-II, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988, I, 125.

42 Belâzürî, *Ensâb*, I, 25.

43 Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), I-II, Mısır: Şeriketü Mektebe ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1375/1955, I, 46; Fâkihi, *Ahbâru Mekke*, III, 199; Belâzürî, *Ensâb*, I, 25; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 604.

44 İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 47; Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, VIII, 64; Taberî, *Târîh*, XI, 513; Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-ışraf* (nşr. Abdullah es-Sâvî), Kahire: Dâru's-Sâvî, 1357/1938, s. 271.

45 Asıl adı Cisir olan Neha'nın (Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cem*, I, 63, 64; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, IV, 10) nesebi şöyledir: Neha' b. Ömer b. Timsân b. Avzimenât b. Yakd(e)um b. Du'mî b. İyâd [b. Nizâr]. Geniş bilgi için bk. Fâkihi, *Ahbâru Mekke*, III, 199; Belâzürî, *Ensâb*, I, 27; Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cem*, I, 63.

46 Fâkihi, *Ahbâru Mekke*, III, 199.

47 Neha', Sakîf'in dayısı (Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, VII, 146) ya da teyzesinin oğludur (Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cem*, I, 64; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, IV, 9).

sütlü keçiyi almak istedi. Onlar, “Bu keçiyi bırak! Diğerlerinden istediğini alabilirsin” dediler. Ancak memur, sütlü keçide ısrar etti. Bunun üzerine Sakîf ve Neha, keçinin sütünden istifade ettiklerini ve üstelik oğlağın da bundan beslendiğini söyleyerek memuru ikna etmeye çalıştı. Fakat vergi memuru isteğinden vazgeçmeyince onlar da memuru öldürdüler. Bu yeni gelişmeden sonra Sakîf ve Neha, hayatlarından endişelendiler ve bulundukları yeri terk etmeye karar verdiler. Neha, Yemen bölgesinde bulunan Biş'e⁴⁸ yerleşti.⁴⁹ Sakîf ise Vâdilkurâ'ya gitti ve çocuğu olmayan yaşlı bir Yahudi kadının yanına sığındı. Geceleri onun yanında kalan Sakîf, gündüzleri çalışıyordu. Bir süre sonra kadın Sakîf'i oğlu, Sakîf de onu annesi olarak kabul etti. Yaşlı kadın vefatından önce Sakîf'e bir miktar altın ile üzüm fidanlarını verip bunları gittiği yerde dikmesini vasiyet etti. Kadının ölümünden sonra Sakîf, vasiyete uygun davranıp Vecce (Tâif) yakın bir yerde konakladı. Burada yüz (üç yüz)⁵⁰ koyun otlatan Habeşli bir cariyeye rastladı. Onun amacı cariyeyi öldürüp koyunlarını almaktı. Cariye Sakîf'in niyetini anlayınca, “Beni öldürüp sürüye el koymak mı istiyorsun? Ancak bunu yaptığında hem canını kaybedersin hem de koyunlar geri alınır. Üstelik ben Kays Aylân kabilesinin reisi Âmir b. Zarib el-Advân'ın cariyesiyim.” diyerek onu bu işten vazgeçirmeye çalıştı. Ayrıca Âmir b. Zarib'ten yardım istemesi halinde efendisinin ona destek vereceğini söyledi. Sakîf de koyunları almaktan vazgeçti ve Âmir b. Zarib'e sığındı. Sakîf'i himayesine alan Âmir, onu kızları Zeynep ve Âmine ile evlendirdi.⁵¹ Diğer yandan Sakîf, yaşlı kadının verdiği üzüm çubuklarını da Vec vadisine dikti. Zamanla ağaçlar büyümeye ve meyve vermeye başladı.⁵² Bundan sonra Kasî, “Sakîf” adı ile anılmaya başladı.⁵³ Zamanla burada güçlenen Sakîf kabilesi, Advân'ı buradan çıkardı ve Tâif'in idaresini üstlendi.⁵⁴

- 2) Sakîf kabilesine mensup meşhur şair Ümeyye b. Ebü's-Salt, bir şiirinde “İyâd kabilesinden”⁵⁵ olduğunu, diğerinde de “Biz Nebîte aitiz” diyerek⁵⁶ soyunun İyâd'a dayandığını ifade etmişti.
- 3) İyâd kabilesinin nüfusu artınca Nizâr'a baskı uygulamaya başladı. Bir süre sonra İyâdlılar'ın arasında bir hastalık baş gösterdi. Çoğunun öldüğü bu hastalıktan sağ kalmayı başaranlar Ecyâd'dan ayrılarak Yemen'e geldiler. Burada Himyerliler'e sığındılar. Bu sırada Kasî b. Münebbih ise çocuklarıyla birlikte Tâif'e yerleşti. Daha sonra da Kays'a intisab

48 Suudi Arabistan'ın güneybatısındaki Asir bölgesindedir (bk. <http://mawdoo3.com/أبن-تقع-بيشة> [erişim tarihi: 13 Şubat 2018]).

49 Belâzürî, *Ensâb*, I, 27.

50 Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cem*, I, 65.

51 Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cem*, I, 66.

52 Belâzürî, *Ensâb*, I, 27.

53 Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, III, 199.

54 Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cem*, I, 64-7; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, IV, 10.

55 Belâzürî, *Ensâb*, I, 28.

56 İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 47; Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cem*, I, 79.

etti. Bu nedenle insanlar onu “Sakîf [Kasî] b. Münebbih b. Bekir b. Hevâzin” şeklinde çağırılmaya başladılar. Sakîf’e “İyâd’ın bakiyesi” denmesi de bundan dolayıdır.⁵⁷

- 4) Kasî’nin annesi Ümeyme bint Sa’d b. Hüzeyl önce Münebbih b. Nebî ile evlendi. Daha sonra Münebbih b. Bekir b. Hevâzin ile evlendi. Bu evliliğinden de Kasî dünyaya geldi.⁵⁸ Böylece Kasî de Hevâzin’in himayesi altına girmiş oldu.
- 5) Ebû Rigâl’in kölesi Kasî’nin soyu, Semûd kavminden helak olmaktan kurtulmuş olanlara dayanmaktaydı. Rivayete göre efendisinden kaçan Kasî, yakalandı. Bu olaydan sonra da “Sakîf (Yakalanan)” olarak anıldı. Bu nedenle Sakîf kabilesine “Semûd’un bakiyesi” denilmektedir.⁵⁹
- 6) Bir başka rivayete göre Sakîf, Ebû Rigâl’in çocuklarındandı.⁶⁰
- 7) Hz. Ali’ye göre Sakîf kabilesinin soyu, Semûd’a dayanmaktaydı.⁶¹

Sakîf kabilesinin menşei konusundaki rivayetlerin oldukça karmaşık ve mübalağalı olduğu görülmektedir. Kasî ve Nehâ’nın Kays Aylân’a dayandırıldığı hikâye bunu teyit etmektedir: İki kuzenin işledikleri cinayetten dolayı bulundukları yerden ayrılmak zorunda kaldığı, Kasî’nin önce Vâdilkur’a gittiği, hiç tanımadığı yaşlı bir Yahudiye misafir olduğu, onun ölümünden sonra da buradan ayrılıp Tâif yakınlarında rastladığı Habeşli bir cariye aracılığıyla Kays Aylân’a intisab ettiği gerçeklikten uzak ve mübalağalı bir biçimde anlatılmaktadır. Diğer rivayetlerin önemli bir kısmında Sakîf, İyâd ya da Kays Aylân’a (Hevâzin) mensup olarak nakledilmektedir. Ancak sadece bu rivayetlerden hareketle Sakîf’in kökenini tam olarak tespit edebilmek zordur. Çünkü gerek İyâd gerekse Kays Aylân kabileleri, Arap yarımadasında geniş bir coğrafyada yaşadılar. Ayrıca onların doğal afet ve savaşlar gibi çeşitli gerekçelerle bulundukları yerleri terk edip yeni topraklara yerleşmeleri de bu kabilelerin kökenlerini tam olarak tespit etmeyi zorlaştıran bir diğer unsurdur. Dolayısıyla bu kabileler ile ilgili daha nitelikli ve derinlikli çalışmalar yapılmadan bir kanaate varmak oldukça zordur. Bunun dışında yapılan tercihler ise tıpkı Cevâd Ali’nin yaptığı gibi Sakîf kabilesinin bazı Yemen kabileleriyle olan bağlantısından dolayı onun Kays Aylân’a mensub olduğu tahminini doğurmaktadır.⁶² Diğer yandan Sakîf’in Semûd’a mensubiyetiyle ilgili bazı kaynaklardaki rivayetleri değerlendirmek

57 Belâzürî, *Ensâb*, I, 25. Ayrıca bk. İrfan Aycan, “Sakîf Kabilesi ve Tâif Şehrine İslâm Tarihi Açısından Bir Bakış”, *AÜİFD*, XXXIV, 1993, s. 211.

58 İbnü’l-Kelbi, *Nesebü Me’ad*, I, 125; Ebü’l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân* (nşr. İhsan Abbas), I-VIII, Beyrut: Dâru Sâdır, 1397-98/1977-78, II, 29.

59 Belâzürî, *Ensâb*, I, 25.

60 Rivayete göre Ebû Rigâl, yetim bir bebeğe süt veren bir keçiye el koydu. Bebek de bundan dolayı öldü. Bu olaydan hemen sonra Ebû Rigâl öldü ve kabri de taşlandı (bk. Belâzürî, *Ensâb*, I, 26).

61 Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb, *el-Câmi’ fi’l-hadîs* (nşr. Mustafa Hasan Hüseyin – Muhammed Ebü’l-Hayr), I-II, Demmâm: Dâru İbni’l-Cevzî, 1416/1996, s. 81; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil* (nşr. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî), I-IX, Haydarâbâd: Dâiretü’l-Ma’ârifî’l-Osmâniyye, 1371-73/1952-53, III, 476; Abdullah b. Muhammed b. Abdülber en-Nemerî, *el-İnbâh alâ kabâilî’r-ruvât* (nşr. İbrahim el-Ebyârî), Beyrut: Dâru’l-Kitâbî’l-Arabî, 1405/1985, s. 77.

62 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, VII, 148.

daha kolaydır: Semûd ile Sakîf arasında bağın kurulmasında Ebû Rigâl ve Haccâc'ın isimleri ön plana çıkmaktadır. Onların ikisi de sertlik ve zalimliğiyle meşhurdur. Ayrıca Câhiliyye döneminde kabileler arasındaki acımasız rekabet ile Emevîler'in idareci tayinlerindeki Sakîf tercihi, Semûd-Sakîf illiyetini de kuvvetlendirdi. Bütün bunlar kaynaklara Sakîf'in Arap kabileleri için çok önemli olan ahlâkî faziletler, kabile gururu gibi özelliklerden mahrum olması ve Semûd gibi hafızalarda helâk olan bir kavimle eşdeğer tutulması şeklinde yansıdı. Hatta Sakîf kabilesini kötüleyen ve onların Arap olmadıklarını ifade eden hadisler uyduruldu: "Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ederse Sakîf'i sevmez. Kim de Allah'a ve ahiret gününe inanırsa ensara kin duymaz."⁶³ Yine "Tubba'adan Himyer, Âd'dan Cürhüm ve Semûd kabilesinden Sakîf, Arap değildir"⁶⁴ sözü de buna örnektir.⁶⁵ Bu nedenle Haccâc b. Yûsuf es-Sekâfî'nin Necm sûresine atıf yaparak⁶⁶ Semûd kavminden geriye kimse kalmadığı için Semûd ile Sakîf kabilesi arasında bir bağın olmadığını söylemesini de bu noktada değerlendirmek gerekir.

1. İktisadî Hayat

Hicâz bölgesinin ticarî faaliyetler açısından en önemli iki şehri Mekke ve Tâif'ti.⁶⁷ Tâifliler'in Yemen, Suriye⁶⁸ ve Irak bölgesiyle irtibatları vardı. Ancak Mekkeliler gibi büyük ticarî kabileler düzenleyemiyorlardı. Bu nedenle Tâif'te üretilen malların önemli bir kısmının Suriye'den Horasan'a kadar pazarlanmasında Mekkelî tüccârlardan destek aldılar.⁶⁹ Diğer yandan Tâif'i tüccârların uğradığı ve dinlendiği bir merkez yapmak için çaba gösterdiler. Sâsânîler'in Yemen'i işgal etmesinden sonra bunu önemli ölçüde gerçekleştirdiler. Sâsânîler ve Hireliler'e ait ticaret kervanları Yemen'e gittiklerinde dönüşlerini Tâif üzerinden yapmaya başladılar. Şehirde ticaretin gelişmesinden sonra halkın refah seviyesi de yükseldi.⁷⁰ Ancak Sakîfliler'in Ahlâf ve Mâlik olmak üzere birbirine rakip iki gruba ayrılması⁷¹ ve kendi aralarındaki

63 Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî*, IV, 215; Ebû'l-Kâsım et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdi Abdülmecid es-Selefi), I-XXV, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts., XII, 17.

64 Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî*, IV, 215; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İnbâh*, s. 79.

65 Aycan, "Sakîf Kabilesi", s. 213.

66 "Semûd'dan geriye bir şey bırakmadı" (53/en-Necm: 51).

67 Kur'an'da bu iki şehir için "Karyeteyn/قريتين" kelimesi kullanılmaktadır (43/ez-Zuhruf: 31).

68 Ümeyye b. Ebû's-Salt'ın ticaret için Suriye'ye gittiği bilinmektedir (bk. Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, I, 57; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî*, IV, 99; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, *Ma'rîfetü's-sahâbe* [nşr. Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî], I-VII, Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419/1998, III, 1511).

69 Neşet Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957, s. 141; M. Lecker, "Thakîf", *ET*, X, 432; Küçükbaşçı, "Tâif", *DİA*, XXXIX, 443.

70 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, VII, 152. Tâif'in sahip olduğu güzellikler açısından Yemen bölgesine benzediği söylenebilir. Nitekim Yemen'e "Arabistan'ın Mutlu Bölgesi / بلاد العرب السعيدة" (Mehran, *Dirâsât*, s. 84) dendiği gibi Tâif'e de "Hicâz'ın Mutlu Şehri/مدينة الحجاز السعيدة" denilirdi (bk. Sakr, *et-Tâif*, s. 39).

71 Gaylân b. Seleme, Kinâne b. Abdüyâlîl, Kârib b. Esved, Hakem b. Amr b. Vehb b. Mu'attib, Rebîa b. Abdüyâlîl, Şurahbîl b. Gaylân b. Seleme ve Sâib b. Akra, Ahlâf'a; Osmân b. Ebû'l-Âs, Evs b. Avf, Nümeyr b. Hareşe, Mes'ûd b. Mu'attib, Hâris b. Kelede, Ümeyye b. Ebû's-Salt, Ebû Mihcen es-Sekâfî ve Ebû Utbe Mâlik'e mensup bazı kimselerdir (Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *el-Megâzî* [nşr. Marsden Jones], I-III, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1404/1984, III, 963; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 437, 539; İbn Sa'd, *et-Tabakât* [nşr. Ali Muhammed Ömer], I-XI, Kahire: Mektebetü'l-

üstünlük mücadelesi, şehrin iktisadî gelişimine engel oldu.⁷² Diğer yandan Yemen ticaret güzergâhının Tâif'e kayması, geçimlerini ticarete bağlayan Mekkeliler'in hayatlarını zorlaştırdığı gibi ticarî açıdan zarara da uğratmıştı. Bunu telafi etmek isteyen Mekkeliler Tâif'in iktisadî gücünü kontrol etmeye karar verdiler: Mekkeliler, Tâif'in ileri gelenlerine borç para verdiler, su kaynakları⁷³ ve çok sayıda arazi satın aldılar.⁷⁴ Böylece şehrin ekonomik hayatını ele geçirdiler ve Mekke'ye bağımlı hale getirdiler.⁷⁵

Tâif şehri, yaz aylarında mutedil iklimi ve etrafındaki zengin su kaynakları ile verimli arazilerin bulunduğu çok sayıda vadiye sahipti.⁷⁶ Bu özelliğinden dolayı Batı Arabistan'ın başkenti vasfını taşımaktaydı.⁷⁷ Hedde,⁷⁸ Müsennât⁷⁹ ve Vaht⁸⁰ en önemli yerleşim yerlerinden, Vec,⁸¹ Na'mânü'l-Erâk, Vaht ve Liyye⁸² en meşhur vadilerdendi.⁸³ Tâif'in doğal tabiat ortamı, etrafını çevreleyen verimli vadiler ve münbit araziler, iktisadî hayatın canlı olmasını sağlamıştır. Vec vadisine 3 mil (yaklaşık 5 km) mesafede bulunan Vaht vadisi, bağ ve bahçelerin olduğu, akasya cinsinden farklı tür ağaçların [(السمر)/acacia tortilis],⁸⁴ (الطَّلح)/acacia origena),⁸⁵ (الغُرْفُط)/acacia oerfota),⁸⁶ (العضاء)] yetiştirdiği⁸⁷ oldukça geniş ve düz arazilere sahipti. Çok sayıda meyvenin yetiştirdiği bu topraklarda özellikle Tâif'in meşhur üzüm bahçeleri yer almaktaydı.⁸⁸ Tâif'te zirâî faaliyetlerin ve bahçe işlerinin yaygın olduğu bir diğer yer Liyye vadisiydi. Şehrin doğusundaki bu yerin üst kısmında Sakîf, alt tarafında ise Hevâzin'in alt kollarından Nasr b. Muâviye kabilesi

Hanci, 1421/2001, I, 270, 271; Ebû Amr Halife b. Hayyât, *et-Târih* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), I-II, Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985, s. 97; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, s. 91). Benî Mâlik, sahip olduğu arazi ve zenginlik bakımından Ahlâf'tan daha üstündü. Bununla birlikte mâhirâne bir politika takip ederek rakibine üstünlük kurdu (bk. H. Lammens, "Tâif", *İA*, XI, 672; Lecker, "Thakîf", *EI*², X, 432).

72 Lammens, "Tâif", *İA*, XI, 672.

73 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 68; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, V, 403.

74 Belâzûrî, *Futûh*, s. 64.

75 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, VII, 153.

76 Berrû, *Târih*, s. 192; el-Cûdî, *et-Tâif*, s. 88.

77 Lecker, "al-Tâif", *EI*², X, 115.

78 Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, V, 395; Geniş bilgi için bk. Abdülcebbar Mensî el-Ubeydî, *et-Tâif ve devru kabileti Sakîf mine'l-asrî'l-cahiliyyi'l-ahîr hatta kıyâmü'd-devle el-Ümeviyye*, Riyad: Dâru'r-Rifâi, 1983, s. 22-23.

79 Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, V, 55.

80 Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, V, 386.

81 Tâif'in batısındaki bu vadi, bölgenin en meşhur ve en büyük vadisiydi (bk. Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk, *Kitâbü'l-megâzi* (*Sîretü İbn İshâk, el-Mübtade ve'l-mebâs ve'l-megâzi*) [nşr. Muhammed Hamîdullah], Konya: Hayra Hizmet Vakfı, 1401/1981, s. 38; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, IV, 9, V, 361; Ubeydî, *et-Tâif*, s. 19).

82 Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, V, 30, 293, 386.

83 Geniş bilgi için bk. Ubeydî, *et-Tâif*, s. 19-22.

84 Ahmed b. Saîd b. Muhammed Kaşşâş, *en-Nebât fî cibâli's-Serât ve'l-Hicâz*, I-II, Medine: Saravât, 1427/2006, I, 479.

85 Kaşşâş, *en-Nebât*, II, 145.

86 Kaşşâş, *en-Nebât*, II, 29.

87 Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-Ayn* (nşr. Mehdi Mahzûmî – İbrahim es-Sâmerrâî), I-VIII, Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbuât, 1408/1988, IV, 75; Hâlid b. Abdullah el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luga* (nşr. Ömer Selâmi – Abdülkerîm Hâmid), I-VIII, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2001, VI, 200; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, V, 386; Muhammed Murtazâ ez-Zebidî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc – Hüseyin Nassâr v.dğr.), I-XL, Küveyt: Lecnetü't-Türâsî'l-Arabî, 1965-2002, "vht" md.

88 Sakr, *et-Tâif*, s. 40.

ikâmet etmekteydi.⁸⁹ Meyve bahçeleri ile güzel bir manzaraya sahip Liyye vadisinde nar ve üzüm yetiştiriciliği ön plandaydı.⁹⁰ Ayrıca mazı ve ardıç türünden (العزغر/Juniperus procera),⁹¹ (الغصص)⁹² ağaçlar boldu. Diğer yandan hayvanlarıyla da şöhrat bulan Liyye vadisinde özellikle “Liyye Aslanı”⁹³ diye de isimlendirilen aslanlar meşhurdur.⁹⁴

Tâif, zengin su kaynakları ile dağlardan gelen su kanallarının beslediği bağ ve bahçelerle çevriliydi.⁹⁵ Sakif kabilesinin buraya yerleşmesinden sonra şehir halkı ziraî faaliyetlerin gelişmesi için büyük çaba gösterdi. Onlar, başta Suriye bölgesi olmak üzere pek çok yerden getirdikleri meyve ağaçlarını dikmişlerdi. Tâif, yetiştirilen sebze ve meyveleriyle tanınmış, tarıma elverişli arazilerinde yetişen mahsulün kalitesi sayesinde Arap yarımadasının en önemli ziraat merkezlerinden kabul edilmiş, başta Mekke olmak üzere civardaki pek çok yerin ihtiyaçlarını karşılamıştı.⁹⁶ Hatta Suriye bölgesindeki meyveler, burada bolca yetiştiğinden⁹⁷ Tâif’in Suriye’den Hicâz’a taşındığına inanılmaktaydı.⁹⁸ Bu nedenle Arap kabileleri Tâif’in ziraî açıdan sahip olduğu bu zenginliği kontrol edebilmek için şehri ele geçirmeye teşebbüs ettiler. Ancak Tâif’in konum itibarıyla yüksek bir noktada bulunması ve etrafının müstahkem surlarla⁹⁹ çevrili olmasından dolayı bunu başaramadılar.¹⁰⁰

Bostan ve bahçeleriyle ünlü Tâif’te kuru üzüm, nar, hurma, muz ve yaz meyveleri¹⁰¹ yetiştirilen en meşhur ürünlerdendi.¹⁰² Bu meyveler içinde üzümün yeri başkaydı.¹⁰³ Tâif’in nadir üzümünün yetiştiği bağlar, bütün Arabistan’da bilinmekteydi.¹⁰⁴ Yahudiler bu ko-

89 Hemdâni, *Sıfatü Cezireti’l-Arab*, s. 233.

90 Lecker, “al-Tâif”, *EP*, X, 115; Ubeydi, *et-Tâif*, s. 20.

91 Kaşşâş, *en-Nebât*, II, 131-136.

92 İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (nşr. Emin M. Abdülvehhâb – M. Sâdık el-Ubeydi), I-XVIII, Beyrut: Dâru İhyâi’l-Türâsi’l-Arabî, 1419/1999, “âfs” md.

93 İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 451; Hemdâni, *Sıfatü Cezireti’l-Arab*, s. 240.

94 Ubeydi, *et-Tâif*, s. 20.

95 Sakr, *et-Tâif*, s. 20.

96 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, VII, 151.

97 Tâif’te gördüğü güzellikler karşısında hayranlığını gizleyemeyen İngiliz kâşif E. Rutter, Suriye’nin yemyeşil bahçelerine benzeyen Tâif gibi bir yere Arap yarımadasında rastlamadığını söylemiştir (bk. Eldon Rutter, *The Holy Cities of Arabia*, London & New York: G.P. Putnam’s Sons, Ltd., 1949, s. 331).

98 Sakr, *et-Tâif*, s. 40.

99 Tâifliler Hicâz bölgesinin diğer şehirlerinde görülmeyen bu müstahkem surlar sayesinde can ve mal güvenliklerini korudular. Onlar tehlike anlarında ya da muhasara zamanlarında surların kapılarını kapatırlardı. Ayrıca mancınık kullanarak taş ve ok yağdırmak suretiyle sağlam kalelerini daha güvenli hale getirirlerdi (Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, VII, 151, 154, X, 119). Nitekim Urve b. Mes’ûd ve Gaylân b. Seleme’nin arrâde, debbâbe ve mancınık gibi savaş aletlerini öğrenmek için Yemen’in Cüreş şehrine gitmesi de bunu teyit etmektedir (bk. Vâkıdî, *el-Meğâzî*, III, 924; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 270; Taberî, *Târih*, III, 81-2).

100 Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu’cem*, I, 77-8; Yâkût el-Hamevî, *Mu’cem*, IV, 11.

101 Bu meyvelerin Tâif ve Yemen gibi bölgelerde yetişmesinde Nebâtîler’in ve Yahudilerin katkısı olduğu iddia edilir (Mehran, *Dirâsât*, s. 111).

102 Makdisî, *Ahsenü’l-tekâşim*, s. 79; Yâkût el-Hamevî, *Mu’cem*, IV, 9; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, VII, 142; Mehrân, *Dirâsât*, s. 431; Sakr, *et-Tâif*, s. 40-1; Ubeydi, *et-Tâif*, s. 51.

103 Ubeydi, *et-Tâif*, s. 51.

104 Yâkût el-Hamevî, *Mu’cem*, IV, 9.

nuda ayrı bir uzmanlığa sahipti. Onlar yetişen üzümleri işleyerek kuru üzüme dönüştürüyorlardı. Kudüs'ün Romalılar tarafından kuşatılması ve mabedin yıkılmasından (70) sonra buradan ayrılan Yahudilerin bir kısmının Tâif ve çevresine yerleştiği, bu işi de ilerlettiği söylenmektedir. Kasî b. Münebbih'in Vec vadisi çevresinde diktiği üzüm dallarının temeli de buna dayanmaktadır.¹⁰⁵ Diğer yandan hacılara ıtır/parfüm sağlamak için kullanılan yase-min, nergis ve gül gibi bitkiler de halkın geçim kaynaklarındandı.¹⁰⁶

Tâif'in ormanlık ve dağlık kesimlerinde avcılık ve arıcılık yaygındı. Av köpekleriyle Mekke'den gelen avcılar, başta vaşak (فهد) olmak üzere çeşitli av hayvanlarını avlar ve bunlarla geçimlerini sağlardı. Onlar yakaladıkları hayvanların etlerinden, tüylerinden ve derilerinden istifade ederlerdi.¹⁰⁷ Diğer yandan şehrin iktisadî hayatında arıcılık da önemli bir yere sahipti.¹⁰⁸ Tâif'in dağlarında ve meyve bahçelerinde dolaşan arılardan elde edilen bal,¹⁰⁹ başta Mekke olmak üzere Arap yarımadasındaki pek çok şehrin ihtiyacını giderirdi.¹¹⁰

Tâif'in geçim kaynaklarından bir diğeri dericilikti. Derinin tabaklanması Câhiliyye döneminden beri Araplar tarafından bilinmekteydi. Tâif şehri Arap yarımadasında deri işlemeciliğiyle meşhur olan¹¹¹ yerlerdendi.¹¹² İşin gerektirdiği ana malzemeler ile uygun mekânlara sahip olmaları onların bu işte başarılı olmasını sağladı. Deri işlemesinde yakınlarındaki bedevî kabilelerin hayvanlarından istifade eden Tâifliler, mekân olarak da şehrin yüksek yerlerini tercih etmişlerdi.¹¹³ Yâkût el-Hamevî derinin işlenmesinden sonra tabaklama atıklarının Tâif vadilerinde kötü kokular yaydığını, oradan geçen kuşların bu kokudan etkilenmediğini söyler.¹¹⁴ Diğer yandan kaynaklarda Tâifliler'in bu işi kimden, ne zaman ya da nasıl öğrendiğine ilişkin bir bilgi yoktur. Muhtemelen Urve b. Mes'ûd ve Gaylân b. Seleme savaş aletlerini öğrenmek için Cüreşe gittiklerinde dericilik konusunda da bilgi sahibi oldular. İşlenmiş deri, bu dönemde çok kıymetli olduğu için Tâifliler, elde ettikleri bu tecrübeyi köleleri dışında başka kimseyle paylaşmadılar.¹¹⁵ Bu derilerden ayakkabı,¹¹⁶ at eyerleri, deve se-merleri, çadırlar, su kovaları, yağ tulumları ve hurçlar yapılıyordu. Sakîf kabilesi ürettiği bu

105 Sakr, *et-Tâif*, s. 40-1.

106 Philip K. Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi* (trc. Salih Tuğ), I-II, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1995, I, 155; el-Cüdi, *et-Tâif*, s. 93.

107 Ubeydî, *et-Tâif*, s. 52-3.

108 Lecker, "al-Tâ'if", *EI*², X, 115.

109 İbn Şebbe, *Târihu'l-Medîne*, II, 500; Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, III, 204; Belâzürî, *Ensâb*, I, 427.

110 Ubeydî, *et-Tâif*, s. 53.

111 Tâif dışındaki diğer yerler, Yemen tarafındaki Cüreş ile Havlân'ın küçük bir beldesi olan Sa'dedir (bk. İbn Hurdâzbih, *Kitâbü'l-Mesâlik*, s. 189; Hemdânî, *Sıfatü Cezîreti'l-Arab*, s. 224; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, V, 70; Nebi Bozkurt, "Deri," *DİA*, IX, 175).

112 Hemdânî, *Sıfatü Cezîreti'l-Arab*, s. 233.

113 Sakr, *et-Tâif*, s. 44.

114 Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, IV, 9.

115 Tâifliler, Araplar'ın pek ilgi göstermediği ve hoş görmediği dericilik, marangozluk ve demircilik gibi çeşitli el sanatlarında uzmanlaştılar. Bu konuda elde ettikleri tecrübe sayesinde Arabistan'ın en maharetli kimseleri olarak anılmaya başladılar (bk. Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, VII, 152).

116 Tâif ayakkabısının kalitesi bakımından özel bir yeri vardı (bk. Lecker, "al-Tâ'if", *EI*², X, 116).

malları diğer ürünlerle birlikte Ukâz panayırında¹¹⁷ pazarlıyordu. Özellikle dericilik sektörünün en seçkin ürünlerinin sergilendiği¹¹⁸ bu panayırda satılan ürünler tüccârlar aracılığıyla Irak ve Yemen bölgelerine dağılmaktaydı.¹¹⁹ Başlangıçta bu pazarlara üretici sıfatıyla katılan Tâifliler elde ettikleri tecrübe sayesinde Arabistan'ın en mahir tâcirleri arasında sayılmaya başlandı. Tâifli tâcirler tarım ve ticaretten elde ettikleri geliri faiz karşılığı borç verirdi.¹²⁰ İslâm öncesinde Arabistan'ın en ünlü tefecileri arasında çok miktarda Tâifli'nin varlığı bunu teyit etmektedir.¹²¹

Bağcılığın yapıldığı ana merkezlerden olan Tâif, içki üretiminde Arap yarımadasının ihtiyaçlarını karşılayan önemli bir yerdi. İçki, Araplar arasında çok yaygın bir içecekti. Yerleşik hayata geçenler, içkiyi bedevîlerden daha fazla tüketirlerdi.¹²² Câhiliyye şiirinin en seçkin temalarından olan içki, yapıldığı malzemeye göre farklı isimler alırdı. Beyaz üzümden yapılan Sahbâ, bunların en meşhurlarındandı. Mekke'nin tâcirleri çıktıkları ticarî seferlerde Arap yarımadasının pek çok yerinden içki getirmelerine rağmen Mekkeliler'in tercihi Tâif'ten gelenlerdi.¹²³ Diğer yandan bağlardan elde edilen üzümler de kurutulmaktaydı. Kuru üzüm, Tâifliler için önemli bir ticarî meta haline gelmişti. İçme suyu sıkıntısı yaşayan Mekkeliler, içleri zemzem ve kuyu suyu ile doldurulmuş havuzlara kuru üzümleri¹²⁴ atarak suyu tatlandırırlardı. Özellikle hac zamanında dışarıdan gelen hacıların su ihtiyaçlarının karşılanmasında Tâifliler'den aldıkları kuru üzümlerden istifade ederlerdi.¹²⁵

2. İçtimâî ve Dinî Hayat

Tâif'teki içtimâî hayatın Hicâz'dan daha çok Yemen bölgesine benzediği ve ondan etkilendiği söylenebilir. İki bölge mukayese edildiğinde şehirlerin dağlık yapısı, iklimsel benzerliği, su kaynaklarının varlığı, münbit arazileri, ziraat ve ticaretin yaygın olması gibi ortak özellikler bunu teyit etmektedir. Bütün bu ortak değerlerin diğer bir sonucu da kültür

117 Zilkâde ayının başından yirmisine kadar devam eden panayıra başta Mekke ve Tâif civarında yaşayanlar olmak üzere hac vesilesiyle Arap yarımadasının çeşitli bölgelerinden gelen putperest Arap kabileleri, Hîre ve Kinde devletlerine ait ticaret kervanları katılırdı (bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb, *el-Muhabber* [nşr. Ilse Lichtenstädter], Haydarâbâd-Dekken: Dâiretü'l-Ma'ârifî'l-Osmaniyye, 1361/1942, s. 267; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, IV, 142; Elnure Azizova, "Ukâz", *DİA*, XLII, 61).

118 Azizova, "Ukâz", *DİA*, XLII, 61.

119 Çağatay, *İslâmdan Önce Arap Tarihi*, s. 138-9.

120 Hz. Peygamber döneminde Sakîf kabilesinden altı kişilik heyetin Medine'ye geldiğinde (9/630) Müslüman olmak için faize izin verilmesi, içki içilmesi, Tâif'in harem bölge ilân edilmesi, namaz ve zekâtın muaf tutulmaları, Lâ'ta dokunulmaması gibi şartlar ileri sürmeleri de bunu teyit etmektedir (bk. Vâkıdî, *el-Meğâzî*, III, 966-970; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 246, 271; Belâzürî, *Fütûh*, s. 63; Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Sakîf", *DİA*, XXXVI, 11).

121 Ubeydî, *et-Tâif*, s. 58; Küçükaşçı, "Tâif", *DİA*, XXXIX, 443.

122 Nebi Bozkurt, "İçki", *DİA*, XXI, 455-6.

123 Sakr, *et-Tâif*, s. 42-3.

124 Batn-ı Nahle Seriyyesi'nde Abdullah b. Cahş el-Esedî'nin Tâif'ten dönmekte olan bir kervanda ele geçirdiği ganimetlerin içinde kuru üzüm de vardı (bk. Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 16; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 602).

125 Sakr, *et-Tâif*, s. 43.

ve dinî hayatın benzerliğini ortaya çıkardı.¹²⁶ Sakîfliler'in aralarında akrabalık bağı olmasına rağmen Mekkeliler yerine Yemenlileri tercih etmesini de bu çerçevede düşünmek gereklidir.¹²⁷

Tâif'te içtimai hayat, Hicâz bölgesinin diğer şehirlerine göre daha istikrarlı ve düzenliydi. Tâif'te refah seviyesinin yükselmesinde¹²⁸ halkın erken dönemde yerleşik hayata geçmesi, dil ve lehçe benzerliği; halkın önemli bir kısmının Lât putu ve mabedinin etrafında birleşmesi, şehrin doğal özelliği, tarımsal ekonomi ve iktisadî güç etkiliydi.¹²⁹ Bütün bu zenginlik, kültürel hayatın gelişmesine de katkı sağladı. Ümeyye b. Ebü's-Salt,¹³⁰ Gaylân b. Seleme ve Amr b. Zürâre¹³¹ gibi okuma yazma bilenlerin yanında Hâris b. Kelede¹³² ve oğlu Nadr¹³³ gibi Arabistan'da ün yapmış hekimler de vardı.¹³⁴

Arap toplumunda kölelik yaygındı ve hürlerle kölelerin arası kesin çizgilerle ayrılmıştı. Efendinin kölesi üzerinde her türlü tasarruf yetkisi ve mülkiyet hakkı bulunmaktaydı.¹³⁵ Tâif'te de kölelik vardı. Köleler, evlerin idaresinde ve ziraî işlerde efendilerine yardımcı olmaktaydılar. Ancak Tâifliler, başta ziraat olmak üzere çeşitli sanat dallarında sahip oldukları bilgi birikimini kölelerine aktararak onların bu sahada yetişmelerine katkı sağlamışlardır.¹³⁶

Tâif, sahip olduğu stratejik ve ticarî mevki dolayısıyla Arap yarımadasında önemli bir merkez olarak görülmüştü. Bu nedenle Tâifliler, şehri düşmanlardan gelebilecek muhtemel saldırılara karşı koruyabilmek için etrafına surlar inşa ettikleri gibi savaş teknikleri konusunda da kendilerini geliştirmişlerdi. Diğer yandan Tâifliler, inşaat işlerinde uzmanlaşmışlardı. Onların yaptıkları evler, diğer şehirlere göre daha sağlam ve belli bir düzen içindeydi. Şehrin eşrafı da kalelere benzeyen gösterişli binalarda yaşırdı. Böylece hem kendi güvenliklerini sağlar hem de köle ve esirlerini her türlü tehlikeden korurlardı.¹³⁷

126 Sakr, *et-Tâif*, s. 68.

127 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, VII, 156; XVII, 383.

128 Bazı araştırmacılar kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi (ve'd) âdetinin Tâif'te olmadığını, toplumun ulaştığı refah seviyesinin bunda etkili olduğunu söylemiştir (Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, IX, 88-98; Ubeydî, *et-Tâif*, s. 46). Ayrıca bk. Adnan Demircan, "Câhiliyye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti", *İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, II, sy. 3, Konya 2004, s. 9-29.

129 Sakr, *et-Tâif*, s. 65.

130 İbn Düreyd, *el-İştikâk*, s. 303.

131 İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 475.

132 Vâkidî, *el-Meğâzî*, III, 1116; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 136; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, s. 288; Belâzürî, *Ensâb*, I, 489; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, s. 305.

133 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, XVI, 15.

134 Sakr, *et-Tâif*, s. 59, 63-5; Küçükaşcı, "Tâif", *DİA*, XXXIX, 444.

135 Mehmet Âkif Aydın – Muhammed Hamîdullah, "Köle", *DİA*, XXVI, 238.

136 Sakr, *et-Tâif*, s. 67.

137 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, VII, 151; Sakr, *et-Tâif*, s. 45, 65-6.

Tâif ile Mekke arasında dinî, siyasî ve iktisadî nedenlerden dolayı rekabet olmasına rağmen iki topluluk arasında köklü sıhriyet bağları da vardı.¹³⁸ Kureyş ile Sakîf, erken dönemden itibaren evlilik yoluyla akrabalıklar kurmuştu: Abdümenâf b. Kusây ve oğlu Hâşim'in, Hâris b. Abdülmuttalib'in, Hâris b. Zühre'nin,¹³⁹ Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'ın, Hz. Hüseyin'in Sakîf mensuplarıyla evlilikleri¹⁴⁰ burada hatırlanabilir.¹⁴¹ Özellikle Ümeyye kabilesi ile Sakîf arasındaki akrabalık bağının çok daha kuvvetli olduğu görülmektedir: Ebû Süfyan¹⁴² ve Ebû'l-Âs b. Ümeyye'nin dört kızı ve Hakem b. Ebû'l-Âs'ın Sakîf mensuplarıyla¹⁴³ evlilikleri buna örnek olarak gösterilebilir.¹⁴⁴

Tâif'te yaygın dinî anlayış Arap yarımadasının genelinde özellikle de Hicâz'da olduğu gibi putperestlikti. Bunun dışında sayıları az da olsa Yahudiler¹⁴⁵ ve putlara tapmayı reddeden Hanîflerden¹⁴⁶ ve Hristiyanlardan¹⁴⁷ bahsedilmektedir.¹⁴⁸

Tâifliler, ticarî alanda Mekke ile yaşadığı rekabetin bir benzerini dinî sahada da yaşadı. Onlar, Mekkeliler gibi putlara tapmalarına rağmen Mekke'nin Arap yarımadasında en önemli bir dinî merkez olmasından rahatsızlık duymaktaydılar. Bu nedenle Kâbe'ye karşılık olması ve Kureyşliler'le rekabet edebilmek için Lât putunun¹⁴⁹ bulunduğu yere bir mâbed¹⁵⁰

138 “Mekke, Tâif'tir; Tâif de Mekke'dir” sözü, iki şehir arasındaki akrabalık bağının gücünü ortaya koyar (İhsan Sıdkı el-Amed, *Haccâc b. Yusufes-Sekâfi*, Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1973, s. 79).

139 Ebû Abdullah Mus'ab ez-Zübeyri, *Kitâbü nesebi Kureyş* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1953, s. 265.

140 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 399.

141 Ahmed b. Saîd b. Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-Arab* (nşr. Abdüsselam Muhammed Harun), Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1962, s. 267, 269; Ubeydî, *et-Tâif*, s. 44-5; Aycan, “Sakîf Kabilesi”, s. 217-8.

142 Meymûne'nin (Ebû Mürre [İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 483; Zübeyri, *Kureyş*, s. 57]) Urve b. Mes'ûd ve Muğire b. Şu'be ile, Sahra'nın Ahnes b. Şerik ile, Ümmü'l-Hakem'in Abdullah b. Osman b. Abdullah (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 6) ile diğer kızı Âmine'nin Urve b. Mes'ûd ile (İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 483; Taberî, *Târih*, III, 84) evlendiği rivayet edilir.

143 Lecker, “Thakîf”, *EF*, X, 432.

144 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 36.

145 Yemen ve Yesrib'ten kovulan Yahudilerin bir kısmının Tâif'e yerleştiği ve ticaret ile uğraştıkları söylenir (Belâzürî, *Fütûh*, s. 63-4). Ayrıca Yahudilerin inşaat, ziraat ve ticaret sahalarındaki bilgi ve tecrübe birikimlerini halka öğrettiği de bildirilir (Sakr, *et-Tâif*, s. 56-7).

146 Ümeyye b. Ebû's-Salt dışında Tâif'te başka bir isimden bahsedilmez. Ümeyye'nin putlara tapmayı reddettiği, içkiden uzak durduğu ve peygamberlik beklentisi içinde olduğu, risâlet vazifesinin Hz. Peygamber'e verilmesinden sonra da onu kıskandığı hatta inanmadığı rivayet edilir (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egâni*, IV, 97; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 385).

147 Ninova şehri halkından bir Hristiyan olan Addâs bunlardandı. Mekke'li müşriklerinin ileri gelenlerinden Şeybe b. Rebia'nın veya kardeşi Utbe b. Rebia'nın kölesiydi. Bunların Tâif'te arazi ve bağları vardı. Arap yarımadasının diğer yerlerinden farklı olarak efendileri, Tâif'te kölelerin dinî inançlarına karışmazdı (bk. Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, XII, 165).

148 Sakr, *et-Tâif*, s. 48.

149 Kur'an'da “Gördünüz değil mi (âciz durumdaki) Lât' ve Uzzâ'yı?” (53/en-Necm: 19) diye bahsedilen puttur. Araplar bu puttan hareketle çocuklarına “Zeydül-Lât” ve “Teymül-Lât” gibi isimler vermektedir (bk. İbnü'l-Kelbi, *Kitâbü'l-Esnâm* [nşr. Ahmed Zeki Paşa], Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1343/1923, s. 16).

150 Kâbe'yi yıkmak için Yemen'den hareket eden Ebrehe, Tâif'e ulaştığında Benî Sakîf'in ileri gelenleri Lât'a ve mâbedine dokunmadığı takdirde kendisine yardımcı olacaklarını söylediler. Ebrehe'nin bunu kabul etmesi üzerine de Ebû Rigâl'i ona rehber olarak tayin ettiler (bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 47; Ebû'l-Velîd el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr* [nşr. Rüşdi Sâlih Melhas], I-II, Beyrut: Dâru'l-Endelüs, 1403/1983, I, 142; Taberî,

inşa ettiler. Arap toplumunda Menât ve Uzzâ gibi oldukça saygı gören Lât putunun¹⁵¹ asıl mekânı Tâif'ti. Lât kelimesinin anlamıyla ilgili kaynaklarda farklı rivayetler vardır. Bunlar özetle şöyledir:

- 1) Lât kelimesi, "Ezmek, ezip toz haline getirmek, karıştırmak" manalarına gelen "lett/لت" kökünden türemiştir. Rivayete göre Tâif'te bir kayanın üzerine oturup arpayı (buğdayı) su veya yağla karıştırıp (لت السويق) hazırladığı yemeği oradan geçen hacılara ikram eden biri vardı. Bu kimse bir süre sonra öldü. O taşa da "karıştırmak" manasına gelen ve "lett" kökünden türemiş "Lât"¹⁵² dendi.¹⁵³ Ölümünden sonra bu kimse kutsanmış ve kabri ziyaret mekânı haline getirilmişti.¹⁵⁴ Çünkü Amr b. Luhay, insanlara "Lât, sizin Rabbinizdir. O bu kayanın içine girdi" demişti.¹⁵⁵ Nitekim Tâifliler de "Lât" putunun bulunduğu yere mâbed yaptılar.¹⁵⁶
- 2) Menât ve Uzzâ gibi Lât da Kudüs mâbedine Manasse'nin yaptırdığı¹⁵⁷ ve Yoşiya tarafından Kidron vadisinde yıktırılan¹⁵⁸ kıskançlık putu Astarte'nin şekillerinden biridir. Dolayısıyla kaynaklarda arpa veya buğday unundan yiyecek şeylerin yapılması işi, Eski Ahid'deki "kıskançlık adağı" adı verilen¹⁵⁹ ve sadece arpa unundan yapılan bir İbrânî uygulamasını¹⁶⁰ hatırlatmaktadır.¹⁶¹
- 3) "Lât" kelimesinin, "yönelmek, (başını, yüzünü) çevirmek" manasındaki (leyy[لي]/le-va[لوى]) kökünden geldiği, insanlar ibadet maksadıyla ona yöneldikleri ve etrafında tavaf ettikleri için bu ismin verildiği söylenmiştir.¹⁶²

Câmi'u'l-beyân an te'vili âyi'l-Kurân [nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki], I-XXVI, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1424/2003, XXIV, 637-8).

151 T. Fahd, "al-Lât", *El²*, V, 693.

152 Kaynaklarda bu kişinin tüccâr (Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kurân* (nşr. Ahmed Yûsuf Necâti – M. Ali en-Neccâr), I-III, Kahire: Dâru'l-Mısriyye, 1955, III, 98.), Yahudi (İbnü'l-Kelbi, *Esnâm*, s. 16.), Sakif kabilesinden bir kimse veya Amr b. Luhay olduğu da nakledilir (Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, V, 4; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, XI, 229).

153 Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 125-6.

154 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, XI, 230.

155 İnsanları ilk defa Lât'a tapmaya Amr b. Rebia ile Hâris b. Ka'b'ın davet ettiği rivayet edilmektedir. bk. Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 126.

156 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXII, 47-48; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, V, 4; Zekerîyya b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvîni, *Âsârü'l-bilâd ve ahbârü'l-ibâd*, Beyrut: Dâru Sâdır, ts., s. 98; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "ltt" md.; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, XI, 143; Tevfik Fehd, "Lât", *DÎA*, XXVII, 107.

157 II. Krallar, 21/7.

158 II. Krallar, 23/6-7.

159 Fahd, "al-Lât", *El²*, V, 693.

160 Sayılar, 5/15.

161 Fehd, "Lât", *DÎA*, XXVII, 107.

162 Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz), I-VI, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1418/1998, V, 641; Nâsirüddin Ebû Saîd (Ebû Muhammed) el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzil esrârü't-te'vil* (nşr. Muhammed Abdurrahman el-Mar'âşî), I-V, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1998, V, 159.

- 4) “Lât” kelimesi, Allah lafzının sonundaki “he” harfinin kaldırılıp yerine müenneslik eki olan “tâ” harfinin getirilmiş¹⁶³ ya da “tanrıça” manasındaki “el-ilâhe” kelimesinin¹⁶⁴ bozulmuş halidir.¹⁶⁵
- 5) “Lât” kelimesi, Herodot’ta “Alilat”, Akkadca metinlerde “Allatum” şeklinde geçmektedir. Ayrıca Safevî, Tedmür,¹⁶⁶ Nabatî¹⁶⁷ ve Ârâmî metinlerinde de yer almaktadır.¹⁶⁸ “Lât” isminin Arapça formunun kullanımı ise Amr b. Luhay dönemine kadar uzanmaktadır (M.S. III. yüzyılın başları).¹⁶⁹
- 6) “Lât”, bir kayadır ve ilk başlarda bu kayanın üzerinde oturup hacılara yağ ve süt satan kimseye¹⁷⁰ “Lât” ismi verildi.¹⁷¹

İslâm öncesi Arap toplumunda büyük saygı gören Lât putu, altında hediyelerin¹⁷² muhafaza edildiği/saklandığı yeri olan¹⁷³ kare biçiminde, nakışlı¹⁷⁴ beyaz bir taş¹⁷⁵ şeklinde tasvir edilirdi.¹⁷⁶ Sakîf ile Kureyş arasındaki rekabet ve düşmanlık yüzünden bu beyaz taş, Mekke’deki siyah taşın (Hacerülesved) karşılığı kabul edilmiş ve tıpkı Kâbe gibi üzerinde örtü bulunan ve “beytü’r-rabbe” adlı bir bina yapılmıştı.¹⁷⁷ Mabedin hizmetkârlığını Attâb b. Mâlik oğulları veya Benî Yesâr b. Mâlik’ten Ebü’l-Âs¹⁷⁸ üstlenmişti.¹⁷⁹ Sakîf, Kureyş’le

163 Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXII, 46-7.

164 Lât için Rabbe veya Tâğîye denildiği halde ilâhe sıfatının kullanılmadığı söylenmektedir. Diğer yandan Lât ile “el-ilâhe” arasında bir türetme ilişkisinin bulunmadığı, sonundaki “tâ” harfinin de müenneslik eki olmayıp kelimenin asıl harflerinden olduğu gerekçesiyle bu iddiaya karşı çıkılır (bk. Fehd, “Lât”, *DİA*, XXVII, 107).

165 Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi’l-Kur’ân/el-Müfredât fî garibi’l-Kur’ân* (nşr. Safvân Adnân Dâvûdî), Beyrut: Dâru’ş-Şâmiyye, 1423/2002, “Lât” md.; F. Buhl, “Lât”, *İA*, VII, 18; Rene Dussaud, *el-Arab fî Suriye kable’l-İslâm* (trc. Abdülhamîd ed-Devâhîlî), Kahire: Lecnetü’t-Telif ve’t-Terceme ve’n-Neşr, 1959, s. 114; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, XI, 231; Fehd, “Lât”, *DİA*, XXVII, 107.

166 Mahmut Kelpetin, *İslâm Öncesi Güney ve Kuzey Arabistan*, İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Kur’ân Araştırmaları Merkezi (KURAMER Yayınları), 2016, s. 155.

167 Philip K. Hitti, *Târîhu Suriye ve Lübnan ve’l-Filistin* (trc. George Haddâd – Abdülkerîm Râfîk), I-II, Beyrut: Dâru’s-Sekâfe, 1958, I, 428-9.

168 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, XI, 232.

169 Fahd, “al-Lât”, *EI*², V, 693.

170 Rivayete göre bu kimse Huzâa kabilesinden Amr b. Luhay’dı. Huzâahılar, Cürhümîler’i Mekke’den çıkardıktan sonra Amr b. Luhay’ı ilah edindiler. Amr, hac zamanında insanları yedirip giydirdiği için onun söyledikleri her şeyi din olarak kabul etmeye başladılar (bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu’cem*, V, 4).

171 Yâkût el-Hamevî, *Mu’cem*, V, 4.

172 Ziraî ürünler, altın silah, kumaş vb. şeylerin hediye olarak takdim edildiği söylenir (bk. Sakr, *et-Tâif*, s. 53).

173 Vâkîdî, *el-Meğâzî*, III, 972; Ebü’s-Seâdât Mecdüddîn İbnü’l-Esir, *en-Nihâye fî garibi’l-hadis ve’l-eser* (nşr. Tâhir Ahmed ez-Zâvî – Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), I-V, Kahire: Dâru İhyâi’l-Kütübî’l-Arabiyye, 1383/1963, III, 341.

174 Ebü’l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm* (nşr. Sâmî b. Muhammed es-Selâme), I-VIII, Riyad: Dâru Taybe, 1418/1997, VII, 455.

175 İbnü’l-Kelbî, *Esnâm*, s. 16.

176 Fehd, “Lât”, *DİA*, XXVII, 107.

177 Bu binayı Sakîf kabilesinden Attâb b. Mâlik oğullarının yaptığı rivayet edilmektedir (bk. İbnü’l-Kelbî, *Esnâm*, s. 16; Vâkîdî, *el-Meğâzî*, III, 972).

178 İbn Habib, *el-Muhabber*, s. 315.

179 Yâkût el-Hamevî, *Mu’cem*, V, 4; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, XI, 228.

birlikte bütün Araplar'ın tâzim ettiği Lât'ı¹⁸⁰ her seferden dönüşte ziyaret eder,¹⁸¹ kurban keser ve tavaf ederlerdi.¹⁸² Bu sebeple Tâif de bir tür hac¹⁸³ mekânı oldu.¹⁸⁴ Ancak Kusay b. Kilâb'ın Kâbe'yi tamir edip hâc menâsikini düzenlemesi ve Mekke ile ilgili hizmetlerinden sonra Lât, Arap yarımadasında “seçkin tanrıça” sıfatı¹⁸⁵ dışındaki ayrıcalıklarını kaybetmişti.¹⁸⁶

180 İbnü'l-Kelbî, *Esnâm*, s. 16; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 47.

181 Sakîfler'in Lât'ı ziyarete gelenlerden belli oranda vergi aldıkları ifade edilir (bk. Sakr, *et-Tâif*, s. 54).

182 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, XI, 228; Sakr, *et-Tâif*, s. 54.

183 Hac zamanı olarak yaz mevsimi belirlenmişti. Ayrıca sıcağın bunalan Mekke ve Necidliler'in de şehre gelmesiyle birlikte Tâif oldukça kalabalık olurdu (bk. Sakr, *et-Tâif*, s. 69-70).

184 Küçükaşcı, “Tâif”, *DİA*, XXXIX, 444.

185 Araplar, melekleri Allah'ın kızları saydıklarından onları temsil eden putlara da kadın ismi verirlerdi. Bu nedenle Lât, Menât ve Uzzâ'yı Allah'ın kızları olarak kabul etmektedirler (bk. İbnü'l-Kelbî, *Esnâm*, s. 19).

186 Fahd, “al-Lât”, *EL²*, V, 693.

Kaynaklar

- el-Amed, İhsan Sıdkî. *Haccâc b. Yusuf es-Sekâfi*. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1973.
- el-Askerî, Ebû Hilâl. *el-Evâil* (nşr. Muhammed Seyyid el-Vekîl). Tanta: Dâru'l-Beşîr, 1408/1987.
- Aycan, İrfan. "Sakîf Kabilesi ve Tâif Şehrîne İslâm Tarihi Açısından Bir Bakış." *AÜİFD*, XXXIV, 1993, s. 209-235.
- Aydın, Mehmet Âkîf – Muhammed Hamîdullah. "Köle." *DİA*, XXVI, 237-246.
- Azizova, Elnure. "Ukâz." *DİA*, XLII, 61-62.
- el-Belâzürî, Ahmed b. Yahya. *Ensâbü'l-eşrâf* (nşr. Süheyl Zekkâr-Riyaz ez-Ziriklî). I-XIII, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996.
- , *Fütûhu'l-Büldân*. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1988.
- Berrû, Tevfik. *Târihu'l-Arabî'l-kadîm*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2001.
- el-Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Said (Ebû Muhammed). *Envârü't-tenzîl esrârü't-te'vîl* (nşr. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî). I-V, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1998.
- Bozkurt, Nebi. "Deri." *DİA*, IX, 174-175.
- , "İçki." *DİA*, XXI, 455-456.
- Buhl, F. "Lât." *İA*, VII, 18-19.
- Cevâd Ali. *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm*. I-XX, Beyrut: Dâru's-Sâkî, 1422/2001.
- el-Cûdî, Sâlih b. Gâzî. *et-Tâif beyne'l-mevrûsât ve'l-müsteceddât*. Tâif: Dâru'l-Hârisî, 1413/1992.
- Çağatay, Neşet. *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957.
- ed-Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer. *el-Mü'telif ve'l-muhtelif* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir). I-V, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1406/1986.
- Demircan, Adnan. "Câhiliyye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti." *İSTEM: İslâm, Sanât, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, II, sy. 3, Konya 2004, s. 9-29.
- Dussaud, Rene. *el-Arab fî Suriye kable'l-İslâm* (trc. Abdülhamîd ed-Devâhîlî). Kahire: Lecnetü't-Telif ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1959.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdullah. *Ma'rîfetü's-sahâbe* (nşr. Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî). I-VII, Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419/1998.
- Ebû Ubeyd el-Bekrî, Abdullah b. Abdilazîz. *el-Mesâlik ve'l-memâlik* (nşr. A. P. Van Leeuwen-A. Ferre). I-II, Kartaca: Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 1992.
- , *Mu'cem me'sta'cem min esmâ'i'l-bilâd ve'l-mevâzi'* (nşr. Mustafa es-Sekkâ). I-IV, Kahire: Ma'he-
dü'l-Huleyfi li'l-Ebhâs, 1945-1951.
- Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, Ali b. el-Hüseyn. *el-Egânî* (nşr. İhsan Abbas – İbrahim es-Saâfin – Bekir Abbas). I-XXV, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423/2002.
- Ebü'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmail. *Takvîmü'l-büldân* (trc. Ramazan Şeşen). İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.
- el-Ezherî, Hâlid b. Abdullah. *Tehzîbü'l-luga* (nşr. Ömer Selâmî-Abdülkerîm Hâmid). I-VIII, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001.
- el-Ezrakî, Ebû'l-Velîd. *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr* (nşr. Rüşdî Sâlih Melhas). I-II, Beyrut: Dâru'l-Endelüs, 1403/1983.
- Fahd, T. "al-Lât." *EI²*, V, 692-693.
- el-Fâkihî, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk. *Ahbâru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehiş). I-VI, Beyrut: Dâru Hazar 1407/1986-87.

- el-Fâsî, Takıyyüddin. *Şifâ'ü'l-garâm bi-ahbâri'l-beledi'l-harâm* (nşr. Ali Ömer). I-II, Kahire: Mektebetü's-Sekafetîd-Dîniyye, 1428/2008.
- Fehd, Tevfik. "Lât." *DİA*, XXVII, 107.
- el-Ferrâ, Yahya b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân* (nşr. Ahmed Yûsuf Necâtî – M. Ali en-Neccâr). I-III, Kahire: Dâru'l-Misriyye, 1955.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr. *et-Târih* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî). I-II, Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985.
- Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, Ebû Abdurrahmân. *Kitâbü'l-Ayn* (nşr. Mehdî Mahzûmî – İbrahim es-Sâmerrâî). I-VIII, Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbuât, 1408/1988.
- Hamidullah, Muhammad. *Le prophete de l'Islam*. I-II, Paris: Librairie Philosophique J. Vrin, 1378/1959.
- , *İslâm Peygamberi* (trc. Salih Tuğ). I-II, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1400/1980.
- el-Hemdâni, Ahmed b. Ya'kûb. *Sıfatü Cezîreti'l-Arab* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva' el-Hivâlî). San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 1410/1990.
- el-Himyerî, İbn Abdülmün'im. *er-Ravzü'l-mi'târ* (nşr. İhsan Abbâs). Beyrut: Müessesetü Nasır li's-Sekâfe, 1980.
- Hitti, Philip K.. *Târihu Suriye ve Lübnan ve'l-Filistîn* (trc. George Haddâd – Abdülkerîm Râfîk). I-II, Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1958.
- , *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi* (trc. Salih Tuğ). I-II, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1995.
- İbn Abdülber en-Nemerî, Abdullah b. Muhammed. *el-İnbâh alâ kabâili'r-ruvât* (nşr. İbrahim el-Ebyârî). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1985.
- İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan. *el-İştikâk* (nşr. Abdüsselâm Muhammed Harun). Beyrut: Dâru'l-Cil, 1411/1991.
- İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman. *el-Cerh ve't-ta'dîl* (nşr. Abdurrahman b. Yahya el-Mualimî). I-IX, Haydarâbâd: Dâiretü'l-Ma'ârifî'l-Osmaniyye, 1371-73/1952-53.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed. *el-Muhabber* (nşr. Ilse Lichtenstädter). Haydarâbâd-Dekken: Dâiretü'l-Ma'ârifî'l-Osmaniyye, 1361/1942.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn. *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe* (nşr. Ali Muhammed Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmecûd). I-VIII, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn. *Kitâbü'l-İber* (nşr. Halîl Şehhade – Süheyl Zekkâr). I-VIII, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401-1403/1981-1983.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed. *Vefeyâtü'l-a'yân* (nşr. İhsan Abbas). I-VIII, Beyrut: Dâru Sâdır, 1397-98/1977-78.
- İbn Havkal, Ebü'l-Kâsım. *Sûretü'l-arz*. Leiden: E.J. Brill, 1938.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. *Cemheretü ensâbi'l-Arab* (nşr. Abdüsselam Muhammed Harun). Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1962.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Siretü'n-nebevîyye* (nşr. Mustafa es-Sekkâ – v. dğr.). I-II, Mısır: Şeriketü Mektebe ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1375/1955.
- İbn Hurdâzbih, Ebü'l-Kâsım Ubeydullah b. Abdullah. *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik* (nşr. M. J. de Goeje). Leiden: E.J. Brill, 1889.
- İbn İshâk, Ebû Abdullah Muhammed, *Kitâbü'l-Megâzî (Siretü İbn İshâk, el-Mübtede ve'l-mebâs ve'l-megâzî)* (nşr. Muhammed Hamîdullah). Konya: Hayra Hizmet Vakfı, 1401/1981.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm* (nşr. Sâmî b. Muhammed es-Selâme). I-VIII, Riyad: Dâru Taybe, 1418/1997.

- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-Ma'ârif* (nşr. Servet Ukkâşe). Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1413/1992.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-Arab* (nşr. Emîn M. Abdülvehhâb – M. Sâdik el-Ubeydî). I-XVIII, Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, 1419/1999.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr* (nşr. Ali Muhammed Ömer). I-XI, Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1421/2001.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer. *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere* (nşr. Fehîm Muhammed Şeltût). I-IV, Cidde: Dâru'l-İsfahânî, 1399/1979.
- İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullah. *el-Câmi' fî'l-hadîs* (nşr. Mustafa Hasan Hüseyin – Muhammed Ebü'l-Hayr). I-II, Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzi, 1416/1996.
- İbnü'l-Fakih, Ebû Abdullah. *Kitâbü'l-Büldân* (nşr. Yûsuf el-Hâdî). Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1416/1996.
- İbnü'l-Kelbî, Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed. *Kitâbü'l-Esnâm* (nşr. Ahmed Zeki Paşa). Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1343/1923.
- , *Nesebü Me'ad ve'l-Yemeni'l-kebîr* (nşr. Nâci Hasan). I-II, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzüddîn. *el-Kâmil fî't-târih* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî). I-X, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1417/1997.
- İbnü'l-Esîr, Ebû's-Seâdât Mecdüddîn. *en-Nihâye fî garibi'l-hadîs ve'l-eser* (nşr. Tâhir Ahmed ez-Zâvî – Mahmûd Muhammed et-Tanâhî). I-V, Kahire: Dâru İhyâ'i'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1383/1963.
- el-İstahrî, Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed. *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik* (nşr. Muhammed Câbir el-Hinî). Kahire: Heyetü'l-Amme li-Kusûri's-Sekâfe, 1961.
- el-Kalkaşendî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali. *Nihâyetü'l-ereb fî ma'rifeti ensâbi (kabâili)'l-Arab* (nşr. İbrahim el-Ebyârî). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1400/1980.
- el-Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* (nşr. Me'mûn b. Muhyiddin el-Cennân). I-III, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1996.
- el-Kaşşâş, Ahmed b. Saîd b. Muhammed. *en-Nebât fî cibâli's-Serât ve'l-Hicâz*. I-II, Medine: Saravât, 1427/2006.
- el-Kazvînî, Zekerîyya b. Muhammed b. Mahmûd. *Âsârü'l-bilâd ve ahbârü'l-ibâd*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- Kelpetin, Mahmut. *İslâm Öncesi Güney ve Kuzey Arabistan*. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi (KURAMER Yayınları), 2016.
- Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Sakîf", *DİA*, XXXVI, 10-11.
- , "Tâif", *DİA*, XXXIX, 443-447.
- Lammens, H.. "Tâif", *İA*, XI, 672-674.
- Lecker, M.. "al-Tâ'if", *EI*², X, 115-116.
- , "Thakîf", *EI*², X, 432.
- el-Makdisî, Muhammed b. Ahmed. *Ahsenü't-tekâsîm fî ma'rifeti'l-ekâlim* (nşr. Michael Jan de Goeje). Leiden: E.J. Brill, 1906.
- Mehrân, Muhammed Beyyûmî. *Dirâsât fî târihi'l-Arabî'l-kadîm*. Riyad: Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, Riyad 1400/1980.
- Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed. *el-Hidâye ilâ bulûgi'n-nihâye* (nşr. Mustafa Müslim v.dğr.). I-XII, Şârika: Mecmûatü Buhûsi'l-Kitâb ve's-Sünne, 1429/ 2008.
- el-Mes'ûdî, Ali b. el-Hüseyin b. Ali. *et-Tenbîh ve'l-işrâf* (nşr. Abdullah es-Sâvî). Kahire: Dâru's-Sâvî, 1357/1938.
- , *Mürûcû'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher* (nşr. Kemal Hasan Müri). I-IV, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1425/2005.

- Râgıb el-İsfahânî, Muhammed b. el-Mufaddal. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân/el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* (nşr. Safvân Adnân Dâvûdî). Beyrut: Dâru's-Şâmiyye, 1423/2002.
- Rutter, Eldon. *The Holy Cities of Arabia*. London & New York: G.P. Putnam's Sons, Ltd., 1949.
- es-Safedî, Ebû's-Safâ (Ebû Said). *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (nşr. Ahmed el-Arnaût – Türkî Mustafa). I-XXIX, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000.
- Sakr, Nâdiye Hüsnî. *et-Tâif fî'l-asri'l-câhili ve sadri'l-İslâm*. Cidde: Dâru's-Şürûk, 1401/1981.
- Sönmez, Mehmet Ali. "Gaylân b. Seleme." *DİA*, XIII, 415.
- et-Taberânî, Ebû'l-Kâsim. *el-Mu'cemü'l-kebîr* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî). I-XXV, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî). I-XXVI, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1424/2003.
- *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim). I-XI, Beyrut: Dâru't-Türâs, 1387/1967.
- el-Ubeydî, Abdülcebbar Mensî. *et-Tâif ve devru kabileti Sakîf mine'l-asri'l-cahiliyyi'l-ahîr hatta kıyâ-mü'd-devle el-Ümeviyye*. Riyad: Dâru'r-Rifâî, 1983.
- el-Vâhidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed. *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v. dğr.). I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.
- el-Vâkîdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkîd. *el-Megâzi* (nşr. Marsden Jones). I-III, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1404/1984.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbüddîn. *Mu'cemü'l-büldân*. I-VII, Beyrut: Dâru Sâdır, 1397/1997.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc – v. dğr.). I-XL, Küveyt: Lecnetü't-Türâsi'l-Arabî, 1965-2002.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsim Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fî vü-cûhi't-te'vil* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz). I-VI, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1418/1998.
- ez-Zübeyrî, Ebû Abdullah Mus'ab. *Kitâbü Nesebi Kureyş* (nşr. E. Lévi-Provençal). Kahire: Dâru'l-Maârif, 1953.
- <ftp://ftp.atdd.noaa.gov/pub/GCOS/WMO-Normals/RA-II/SD/41036.TXT> (erişim tarihi: 10 Şubat 2018).
- <http://mawdoo3.com/أين تقع بيشة> (erişim tarihi: 13 Şubat 2018).
- <http://www.startimes.com/?t=22879468> (erişim tarihi: 7 Şubat 2018).
- <http://www.startimes.com/?t=5259177> (erişim tarihi: 7 Şubat 2018).